

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Факультет філології і журналістики
Кафедра української мови та славістики

Кваліфікаційна робота
ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОЛОВКІВ ПОЕЗІЇ ГАННИ ОСАДКО:
ЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТИ

Спеціальність 014 Середня освіта
**Освітня програма «Середня освіта (Українська мова і література,
англійська мова)»**

здобувача другого (магістерського)
рівня вищої освіти
Замольської Ірини Олегівни

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент
Вербовецька Оксана Степанівна

Тернопіль – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГОЛОВОК ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ ТЕКСТУ	7
1.1. Заголовок як авторський концепт	7
1.2. Класифікація заголовків	12
1.3. Функції заголовків у художньому творі	17
РОЗДІЛ 2. ЛІНГВІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГОЛОВКІВ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ГАННИ ОСАДКО	24
2.1. Лексико-семантичний аналіз заголовків поезії Г. Осадко	24
2.1.1. Власні назви в основах заголовків.....	24
2.1.2. Загальні назви в основах заголовків.....	27
2.2. Стилiстичні особливості заголовків.....	34
2.3. Структурно-граматичний аналіз заголовків.....	41
2.3.1. Заголовок-слово.....	41
2.3.2. Заголовок-словосполучення.....	43
2.3.3. Заголовок-речення.....	49
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ ОПРАЦЮВАННЯ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ УЧНЯМИ 10 КЛАСУ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ.....	55
3.1. Аналіз програми та підручників з української мови для профільної школи.....	55
3.2. Особливості вивчення словосполучення в профільній школі.....	67
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	87

ВСТУП

Сучасний літературний процес є цінним матеріалом для осмислення культурних і суспільних тенденцій, адже саме художнє слово найточніше відтворює життєві досвіди та внутрішні стани людини. У новітній українській літературі представлено багато яскравих творчих особистостей і серед них вирізняється Ганна Осадко – авторка, чиї поетичні тексти вирізняються глибоким змістовим наповненням і неповторною художньою манерою.

Назви поетичних творів займають особливе місце, оскільки часто виступають своєрідним кодом, який допомагає читачеві увійти в емоційно-смісловий простір вірша. Заголовки у творах поетки становлять значний інтерес, адже вони відображають не лише її вміле володіння мовою, а й особисту філософію та спосіб бачення навколишнього світу. Аналіз поетичних назв дає змогу простежити, яким чином авторка організовує зміст, які мовні засоби добирає для акцентування уваги та які смислові домінанти формує.

У сучасному мовознавстві заголовок розглядають як важливу складову тексту, що виконує низку функцій – від інформаційної до стилістичної. Він спрямовує увагу читача, задає очікування щодо змісту твору та формує перше враження від його художнього звучання.

Низку досліджень орієнтовано на стилістичну характеристику заголовків у науковому та публіцистичному стилях. Багато науковців досліджували особливості заголовків різних напрямків (публіцистика, блогосфера, художні тексти, перекладознавство), тому на сьогодні є напрацювання як теоретичного, так і практичного характеру (М. Антонович, Л.Деркач, А.Євграфова, В. Зайцева, В. Садівничий, О.Фадєєва, Т.Пердейчук, Н.Садовник-Чучвага, Нечаюк, А. Коваленко, І.Збіглей, О.Мусурівська, В. Ревенко, М. Цимбаліста, І.Савчук, Н. Стрюк, Л. Юлдашева та ін.).

Ганна Володимирівна Осадко (Анна Осадко) – українська письменниця, художниця, ілюстраторка книг. Членкиня Національної спілки письменників України, кандидат філологічних наук. З 2003 року працює літературною редакторкою, художницею-ілюстраторкою і маркетологинєю у тернопільському видавництві «Навчальна книга – Богдан». З 2014 року була кураторкою благодійного проєкту «Книжка одного вірша» на потреби військових та їхніх сімей. Почала публікувати вірші на сайті «Поетичні майстерні». У 2007 році її твори ввійшли до збірки «Улюблені вірші про кохання. Чоловічий примірник». Окремі поезії були опубліковані у таких виданнях, як «Київська Русь» (2008, 2009), «Роман-газета» (2007), «Пектораль» (2007), «Тернопіль» (2007), «Дніпро» (2009), альманасі «Digital Романтизм: ver.2.0» (2007) тощо. Її здобутки: 2008 року стала лауреаткою літературного конкурсу «Малахітовий носоріг», здобула Літературну премію «Благовіст» (2010), Диплом у дитячій книжковій премії «Левеня» (2013), Всеукраїнську літературну премію імені Михайла Коцюбинського (2018), перемогу у номінації «Література для молодших школярів», «Книжка року-2024» за книгу «Дубочок з війни» (2024). Перша власна збірка «Та, що перевертає пінгвінів» вийшла 2009 року. А далі: з Вірою Пароновою «Хто живе у морі» (2008), одноосібно: «Дивні звірі: Загадки. Картинки для дитинки» (2008), «Та, що перевертає пінгвінів» (2009), «Знаки приватної пунктуації» (2011) та інші. З-посеред останніх: «Чарівний глечик» (2024), «Панголін шукає любов» (2024), «Дубочок з війни» (2024).

Заголовки в творчості Ганни Осадко є унікальними як за формою, так і за змістом. Вони відображають глибоку філософську рефлексію авторки, її вміння поєднувати простоту і глибину, а також неповторний стиль. Саме цей аналіз дозволяє більш детально розглянути всі лінгвістичні аспекти, використані авторкою у її назвах творів та виявити можливості вивчення цих

назв на уроках української мови у ЗЗСО. У цьому вбачаємо **актуальність** нашого **дослідження**.

Мета роботи полягає в аналізі лінгвістичних особливостей заголовків у поезії Ганни Осадо та виявлення їх лінгводидактичного потенціалу.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

1. Опрацювати наукову літературу із галузі назвознавства;
2. З'ясувати поняття заголовку та визначити його особливості;
3. Дослідити структурні та граматичні особливості заголовків;
4. Виявити лексико-семантичні особливості заголовків у поетичній творчості Ганни Осадко;
5. Опрацювати програму з української мови для 10-11 класів ЗЗСО;
6. Запропонувати систему вправ для вивчення заголовків як синтаксичних одиниць – словосполучень.

Об'єкт дослідження – заголовки віршів Ганни Осадко і методика їх впровадження у шкільний курс української мови. **Предметом** дослідження є лексичні, семантичні, структурні та граматичні особливості заголовків поетичних творів поетеси, а також особливості їх вивчення у профільній школі.

Джерелом дослідження послужили вірші поетеси з сайту: Ганна Осадко. Поетичні майстерні. URL: <https://maysterni.com/user.php?id=568&t=1&sf=1> [9].

Новизна роботи полягає у тому, що в оббіг введено новий онімний матеріал – заголовки поезій тернопільської поетеси Ганни Осадко, який вперше досліджено з погляду лінгвістичних особливостей заголовків. Так само запропоновано систему вправ для вивчення власних назв на прикладі заголовків творів поетеси у ЗЗСО.

Для розв'язання поставлених завдань було використано загальнонаукові **методи** та прийоми дослідження, такі як опис, аналіз та

синтез. Для дослідження семантичної структури назв був використаний метод семантичного аналізу; методи систематизації та узагальнення виявлених закономірностей.

Апробація роботи. Робота апробована на Всеукраїнській науковій конференції учнівської та студентської молоді «Актуальні питання сучасної філології та журналістики» (Тернопіль, 30 жовтня 2025 року).

Практичне значення роботи полягає у можливості використання результатів дослідження у навчальних закладах на заняттях з української мови, зокрема при вивченні теми лексикології, морфології, стилістики, культури мови, синтаксису, а також на позакласних заходах та факультативних заняттях. Робота може прислужитися для учителів ЗЗСО у якості методичних порад та рекомендацій щодо вивчення власних назв на уроках української мови.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1

ЗАГОЛОВОК ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ ТЕКСТУ

1.1. Заголовок як авторський концепт

Заголовок є виразним і відділеним компонентом тексту, проте він органічно належить до його цілісної структури. Як будь-який мовний знак, заголовок виконує номінативну функцію, оскільки передає фактуальну інформацію й позначає зміст твору. Саме з нього починається сприйняття будь-якого тексту, незалежно від його жанру чи форми. За винятком окремих поетичних творів, де назва може бути відсутня графічно, більшість літературних текстів супроводжуються заголовком, який уже традиційно сприймається як невід'ємна частина композиції.

Історичний розвиток заголовків тісно пов'язаний із потребою допомагати читачеві орієнтуватися в змісті твору ще до ознайомлення з повним текстом. Порівняння давніх античних назв із сучасними показує, що сучасна література значно економніше використовує мовні засоби: заголовки стали коротшими, динамічнішими та більш насиченими виразними стилістичними прийомами.

Проблематика заголовка як лінгвістичного феномену висвітлювалася в дослідженнях багатьох науковців, серед яких А. Загнітко, Л. Грицюк, Ю. Кобиліна, Л. Павлюк, В. Самойленко, Л. Юлдашева, Л. Шевченко та інші. Кожен із них розглядав назву тексту під різними кутами зору, намагаючись з'ясувати її статус, функціональне навантаження, специфіку класифікації. Однак складність цих досліджень часто зумовлена різноманіттям підходів, адже заголовок поєднує в собі як мовні, так і структурно-композиційні, змістові та прагматичні характеристики [13].

Перші спроби осмислення природи заголовків з'явилися ще у 20–30-х роках ХХ століття, тоді вони ще не стали самостійним об'єктом лінгвістичних студій. Надалі наукову увагу було зосереджено переважно на

синтаксичній будові й формально-структурних характеристиках заголовків, а також на спробах систематизувати їх функції.

Сучасне розуміння тексту ґрунтується на уявленні про взаємодію одиниць різних мовних рівнів, які, переплітаючись, утворюють цілісний мовний феномен. На відміну від структур нижчого порядку, текст є завершеною комунікативною одиницею і містить певний обсяг інформації. Інформацію в цьому аспекті варто тлумачити максимально широко – будь-яке змістове повідомлення може бути реалізоване у формі словосполучення, речення, складного синтаксичного цілого або повноцінного тексту. Текст асоціюється зі смислом, цілісністю й тематичною завершеністю.

Категорія інформативності виводить дослідника за межі суто лінгвістичного опису, оскільки передавання нового, раніше невідомого змісту залежить від соціальних, культурних, психологічних та інших чинників. І не менш важливою є цінність інформації, що особливо актуально для текстів, які мають естетичний та пізнавальний характер і становлять культурну цінність.

Текст можна інтерпретувати у трьох основних площинах:

1. змістовій — про що саме йдеться;
2. структурній — яким чином організований матеріал;
3. прагматичній — з якою метою створено текст та на який ефект він розрахований.

З позицій прагматики виокремлюють кілька типів інформації:

- змістовно-фактуальну: передає факти, події та процеси реального чи художнього світу;
- змістовно-концептуальну: відображає індивідуальне авторське осмислення цих фактів і формується на основі всього тексту; її розуміння можливе тільки за умови занурення у ширший

культурний і мовний контекст – у дискурс. Вона включає авторський задум і інтерпретацію змісту;

- змістовно-підтекстову: пов'язана з імпліцитним, прихованим смислом і ґрунтується на конотаціях та асоціативних зв'язках.

Серед елементів, які утворюють текст, дослідники незмінно називають заголовок. Попри те що він розташований окремо від основного тексту, він становить невід'ємну частину його структури і виконує передусім номінативну функцію, передаючи змістовно-фактуальну інформацію. Окрім обмеженої кількості поетичних творів, де назва відсутня, заголовок є обов'язковою ознакою більшості літературних текстів.

Дослідники також звертали увагу на категорію інтегративності, яка дозволяє розглядати окремі фрагменти тексту як самостійні смислові одиниці. Проте у межах цілого твору всі частини поєднуються, і одним із головних засобів такої інтеграції є саме заголовок. Він зв'язує текст у структурному та смисловому вимірах, задає межі його інтерпретації, формує композиційну завершеність і реалізує концептуальну єдність.

Автор, обираючи назву, чітко уявляє смисловий центр твору та визначає, на чому хоче сконцентрувати увагу читача. Вибір заголовка залежить як від творчої індивідуальності митця, так і від культурно-історичних умов, у яких він працює. Композиційна робота над твором починається саме з назви, адже вона окреслює той світ, у межах якого «живуть» герої і розгортається художнє бачення автора.

У поезії заголовок виконує роль своєрідної тези – він концентрує смислове ядро тексту, втілює психологічний і художній імпульс твору. Завдяки багатозначності, асоціативності й можливій конотативності поетичні заголовки часто мають більший функціональний потенціал, ніж прозові. Однослівні назви, попри свою лаконічність, нерідко створюють ефект смислової напруги, адже залишають значний простір для інтерпретації.

Заголовок – це очевидний елемент, що відмежований від основного тексту, але водночас органічно входить у його структуру. Як і будь-який словесний знак, він передає змістовно-фактуальну інформацію, виконуючи номінативну функцію. Заголовок є першою й обов'язковою ознакою більшості творів різного характеру. Окрім окремих поетичних текстів, які можуть не мати графічно позначеного заголовка, переважна частина літературних творів супроводжується ним. Історична еволюція оформлення заголовка пов'язана насамперед з його здатністю давати читачеві змогу зрозуміти приблизний зміст твору лише завдяки його назві. Порівняння сучасних заголовків із заголовками творів доби Античності дає змогу помітити їхнє суттєве скорочення та зростання стилістичної насиченості.

Заголовок може створювати хибну пресупозицію, провокуючи несподіваний для читача результат, що впливає на подальше сприйняття тексту. Уже на «передтекстовому» етапі заголовок формує ефект очікування та прогноз змісту твору. Заголовки-слова та заголовки-словосполучення через свою потенційну багатозначність часто не створюють конкретного уявлення про зміст тексту. Натомість заголовок-речення задає стійкіший напрям інтерпретації, однак і він залишається лише «першим етапом контекстуальної конкретизації значення» [8, с. 94].

Заголовок імпліцитно або експліцитно виражає основний задум, ідею, концепт творця. Назва твору не є випадковою: вона позначає основну тему й окреслює домінанту, яка визначає художню побудову тексту.

З позиції дихотомії «мова — мовлення» заголовок має як парадигматичні, так і синтагматичні властивості. Слово, обране для назви, зберігаючи належність до мовної системи, у тексті набуває динамічних, контекстуально обумовлених значень. Завдяки повторюваності заголовного слова в основному тексті відбувається його функціональне збагачення та переосмислення. Так, у романі П. Загребельного «Диво» багаторазові

повтори лексеми диво сприяють її гіперсемантизації. Кожне наступне вживання наповнює це слово новими смисловими відтінками, дозволяючи читачеві побачити в ньому символ історичної пам'яті, духовної тягlosti та зв'язку поколінь. Заголовок у цьому випадку «пронизує» увесь текст, формуючи категорію зв'язності та відкриваючи шлях до ретроспективного осмислення твору.

Таким чином, заголовок може бути рамковим знаком, який поєднує початок і кінець твору, сприяючи актуалізації не лише категорії зв'язності, а й категорії ретроспекції [8, 92]. Лексема диво у романі Загребельного зберігає своє загальне значення («те, що викликає великий подив»), але завдяки контексту насичується індивідуально-художнім змістом. Поступове розширення її семантики – від чуда як окремого явища до чуда як символу народу, його культури, його безперервності – створює наскрізний образ твору.

Назву твору нерідко розглядають як «компресований нерозкритий зміст тексту». Бо заголовок є власне тим, що автор подає як головну ідею твору. І глибинна структура тексту проявляється у взаємозв'язку заголовка й основного тексту.

У різних творах цей взаємозв'язок виявляється по-різному:

- заголовок лише називає проблему, розкрити в тексті;
- заголовок є узагальненою тезою всього твору.
- заголовок – закодована назва, її адекватне розуміння можливе лише після прочитання твору;
- заголовок передає змістовно-концептуальну інформацію, яка очевидна вже з самої назви;
- заголовок формує певні культурні чи релігійні асоціації.

Особливий тип становить «нульовий заголовок», який визначають як стилістичний прийом відчуження. Такий заголовок формально не несе

змістової інформації, але посилює інтригу та виконує контактоутворювальну функцію.

Отже, заголовок є однією з найважливіших характеристик художнього тексту – авторським концептом, що концентрує його зміст і задає смислову та емоційну домінанту твору. Він координується з глибинною семантикою тексту й актуалізує всі типи інформації: змістовно-фактуальну, змістовно-концептуальну та змістовно-підтекстову.

1.2. Класифікація заголовків

Залежно від домінування зовнішніх або внутрішніх функцій заголовки художніх творів поділяють на два основні типи:

– Зовнішні заголовки – орієнтовані на читача, спрямовані на формування його емоційного стану, створення враження, інтриги або певного очікування;

– Внутрішні заголовки – спрямовані на текст і беруть участь в організації його внутрішньої структури: активізують комбінаторно-парадигматичні можливості мови, працюють на семантичному, композиційному та структурному рівнях.

Існує класифікація, що ґрунтується на співвідношенні заголовка з певними компонентами художнього твору. Згідно з нею, виділяють такі типи:

1) заголовки, що репрезентують основну тему чи проблему твору. Такі назви формують у читача загальне уявлення про явища життя, відображені автором, і дозволяють передбачити головний зміст твору;

2) заголовки, що задають перспективу розвитку сюжету. Вони безпосередньо орієнтують читача на подієвий розвиток:

- фабульні заголовки – охоплюють увесь сюжетний ряд;

- кульмінаційні заголовки – актуалізують ключовий момент дії, виділяючи центральну подію;

3) заголовки, що містять імена персонажів.

Найчастіше це антропоніми, які можуть передавати інформацію про національність, родову або соціальну приналежність персонажа, а також підкреслювати його домінуючу роль у творі;

4) заголовки, що позначають час або простір. Ці заголовки містять елементи хронотопу й указують на історичні, географічні або часові координати художнього світу.

Залежно від кількості елементів смислової схеми тексту, які активує заголовок, виділяють:

1) Однонаправлені заголовки. Вони співвідносяться лише з одним елементом смислової структури твору. Найчастіше такі назви виражають тему тексту – тезу, яка розгортається у процесі читацького сприйняття. Однак заголовок може актуалізувати й другорядні смислові елементи: ілюстративні деталі, окремі епізоди, образи чи асоціативні фрагменти. Подібні заголовки відзначаються виразністю та високою експресивністю, адже побудовані на навмисному виділенні другорядного компонента, що привертає увагу читача через ефект парадоксальності або неочевидності.

2) Комплексні заголовки. На відміну від однонаправлених, вони співвідносяться одночасно з кількома смисловими елементами тексту. Ступінь їхньої інформативності вищий, оскільки такий заголовок може інтегрувати тему, ідею, мотиви, хронотоп або ключові образи. Зв'язки комплексних заголовків із текстом виступають важливим засобом підсилення художньої виразності та семантичної цілісності твору.

Підбираючи заголовок до твору, автор зазвичай акцентує увагу на основних персонажах і подіях, на головному чи дуже суттєвому предметі

твору, локальних і темпоральних елементах тощо. На цій підставі виокремлюють:

1. заголовок-резюме. У цьому типі заголовків представлено максимальну кількість опорних елементів тексту, що дає змогу частково або повністю передбачити його зміст. Такий різновид назв нині майже не трапляється в сучасній художній літературі, однак був досить поширеним у минулі століття. Для його творення характерні ускладнені та складні структури, зокрема й парцельовані речення. Він виконує переважно інформативну функцію;

2. заголовок-індикатор акцентує увагу лише на предметі оповіді чи окремій події;

3. заголовок-локалізатор, які задають просторові координати твору;

4. заголовок-темпоралізатор, які задають часові координати твору;

5. заголовок-цитата, що відтворює певне висловлення чи твердження, надаючи текстові додаткової конкретики;

6. заголовок-інтрига, що ґрунтується на протиставленні, метою якого є підкреслення контрастності інформації та створення інтриги для читача;

7. заголовок-хроніка фактично дублює новинний зміст, покладений в основу твору.

Характеризуючи заголовки за структурою, Г. Бачинська розподіляє їх на такі види:

1. Заголовки-слова.
2. Заголовки-словосполучення.
3. Заголовки-речення [4].

За формою та складом назви поділяють заголовки на:

1. родо-нумераційні;
2. родо-літерні;

3. родо-нумераційно-тематичні;
4. родо-літерно-тематичні;
5. нумераційно-тематичні;
6. літерно-тематичні [15, с. 86].

Одну з класифікацій, у якій збігаються багато інших різновидів, доповнюючи одна одну, запропонували Г. Почепцов та Д. Вундерліх:

1. «Заголовок-констатив, який є констатацією факту.
2. Заголовок-перформатив, який не описує події, а і є ключовою ідеєю, подією в тексті.
3. Заголовок-директив – комунікативний тип, його змістом є спонукання до дії:
 - а) заголовок-ін'юнктив, що є значенням наказового способу;
 - б) заголовок-реквестив, що змістовно є проханням.
4. Заголовок-квеситив – акцентує запитання.
5. Заголовок-вокатив, котрий характеризується звертанням, закликком.
6. Заголовок-менасив. Його значенням є погроза.
7. Заголовок-промісив – розповідне речення, що виражає обіцяння» [42].

В. Здоровега за змістовим наповненням виділяє заголовки:

- інформаційні;
- спонукально-наказові;
- проблемні;
- констатуючо-описові;
- рекламно-інтригуючі [21].

М. Тимошик ділить заголовки за трьома головними чинниками:

- за змістом;
- за формою зображення;

- за місцем розташування [54].

За змістом заголовки поділяються на:

1. тематичні прості – у короткій формі (переважно від одного до п'яти слів) подає назву чи ідею твору, виокремлюючи головний змістовий акцент усього тексту або його частини;
2. тематичні складні – це стисле перерахування основних тем або проблем фрагмента тексту, а іноді й підзаголовків, що подається після загального заголовка. Використання такого заголовка на початку розділу чи великого фрагмента видання є давньою традицією українських видавців.

Залежно від обсягу відображення в заголовках елементів тексту, виділяють:

- повноінформативні (які повністю актуалізують смисловий компонент тексту), серед яких є номінативні, що називають тему всього тексту, та предикативні (представляють розгорнуту тезу, яка містить предмет розмови і його предикат);
- неповноінформативні (пунктирні, які не повністю актуалізують смисловий компонент тексту) [25, с. 230].

Деякі заголовки викликають емоційний відгук або інтригують, спонукаючи читача замислитися й прагнути дізнатися більше. Вони можуть передавати авторські роздуми або філософські концепції, іноді бути абстрактними й загадковими, що запрошує до глибшого аналізу тексту [25, с. 237].

Отже, вміння обирати відповідний тип заголовка залежно від контексту та цільової аудиторії підвищує якість твору та його сприйняття читачем. Одним із найпоширеніших видів є заголовки, які прямо відображають тему або зміст вірша, надаючи читачеві чітке уявлення про основну проблему чи подію, що буде розкриватися у творі.

1.3. Функції заголовків у художньому творі

Заголовок виконує низку функцій, які перебувають у постійній взаємодії. Традиційно їх поділяють на зовнішні та внутрішні. Такий поділ ґрунтується на тому, що позиція читача розглядається як зовнішня щодо тексту, тоді як позиція автора – внутрішня. Зовнішні функції мають комунікативний характер. Зазвичай виокремлюють три зовнішні й три внутрішні функції, які співвідносяться між собою.

До зовнішніх належать:

- репрезентативна функція, спрямована на читача і така, що формує його очікування щодо тексту;
- сполучна функція, яка встановлює зв'язок між читачем і твором, між самим твором та іншими текстами, а також об'єднує всі елементи структури;
- функція організації читацького сприйняття, що визначає спосіб подальшого розуміння тексту.

Внутрішні функції включають:

- називну функцію, яка є внутрішнім аспектом репрезентативної та забезпечує ідентифікацію тексту;
- функцію ізоляції та завершення, пов'язану зі сполучною: заголовок відмежовує текст від інших і гарантує його самостійність;
- текстотвірну функцію, тісно пов'язану з організацією читацького сприйняття, оскільки заголовок задає певні смислові орієнтири.

Окрім основних, виділяють також додаткові функції заголовка:

- інформативну, що полягає у повідомленні про зміст твору;
- рекламну, яка реалізується через виразні мовні засоби – крилаті фрази, афоризми, елементи сатири тощо;
- естетичну, спрямовану на посилення емоційного впливу, особливо важливу для художніх текстів.

Кожен заголовок має власний набір функцій і їх співвідношення. Між зовнішніми та внутрішніми функціями, а також між функціями всередині кожної групи існує динамічна взаємодія і певне суперництво. Остаточний варіант заголовка визначається тим, які тенденції чи наміри домінують у автора.

Отже, заголовок як складова частина тексту виконує своє ключове завдання: у стислому, образному вигляді окреслити зміст твору та водночас зацікавити читача. Саме заголовок формує початкову установку на сприйняття тексту та задає умови його подальшого прочитання. Найповніше значення заголовка розкривається після ознайомлення з усім твором, коли стають очевидними всі його паратекстуальні зв'язки.

Для заголовків характерні такі риси, як інформативність, експресивність, виразність, структурна завершеність і точність [13, с. 147]. Ці властивості безпосередньо корелюють з основними функціями заголовка, визначеними В. Зайцевою. Дослідниця виокремлює:

1. функцію композиційності, відповідно до якої заголовок взаємодіє з текстом та ілюстраціями, структурує матеріал і ділить його на логічні фрагменти;
2. інформативну функцію, що орієнтує аудиторію на ключову ідею твору ще до його повного ознайомлення;
3. атрактивну (рекламну) функцію, яка привертає увагу читача або глядача за допомогою інтриги, елементів сенсаційності, провокативних прийомів [19].

До наведеного вище переліку варто долучити й риторичні функції, окреслені Л. Деркач. Дослідниця виділяє дві ключові функції:

– апелятивну (спонукальну), яка орієнтована на формування певної реакції або дії з боку адресата;

– оцінну (емотивну), що передає емоційне ставлення автора та створює відповідний оцінний контекст [12, с. 81].

У межах нашого дослідження особливого значення набуває взаємодія двох аспектів заголовка – номінативного (передача конкретного змісту) та комунікативного (адресованість читачеві чи глядачеві). Заголовок завжди виконує чітку прагматичну функцію: він має зацікавити потенційного реципієнта й мотивувати його відкрити текст або відеосюжет. Саме назва стає першим елементом, з яким стикається аудиторія, і саме вона визначає, чи буде переглянуто матеріал повністю. Для досягнення цього ефекту автори активно залучають різноманітні мовні засоби [63, с. 102].

О. Фадеєва виокремлює найбільш уживані, домінантні прийоми прагматичного впливу, систематизувавши їх за чотирма мовними рівнями:

- фонетичний рівень: використання алітерації та римування
- лексичний рівень: залучення полісемії, топонімів і антропонімів, національних реалій, іронії, метафор і метонімії;
- морфологічний рівень: використання ступенів порівняння прикметників, а також граматичних категорій числа, часу й способу;
- синтаксичний рівень: застосування риторичних запитань, називних речень, еліпсису та цитат [61, с. 137–138].

Мовні елементи виступають інструментом, за допомогою якого автор реалізує свої комунікативні наміри. Те, як об'єкт проявляє свої властивості в певній системі взаємозв'язків, визначає його функцію. Відтак функція мовної одиниці полягає в її призначенні та потенціалі, що реалізуються у мовленнєвому акті.

Функційний аспект заголовка зазвичай описують, виходячи з його ролі як структурного складника тексту. Доцільно розглядати функції заголовка у співвідношенні трьох елементів комунікації: автора (продюцента), тексту (вербального продукту) та читача (реципієнта).

Взаємодія між автором і читачем здійснюється через текст, а заголовок формує первинне уявлення про нього, реалізуючи передусім номінативну та репрезентативну функції [24].

У науковій літературі виокремлюють номінативну (називну, онтологічну) функцію заголовка. Заголовок є назвою твору, особливим типом оніма, що позначає текст; його базове призначення — називати. Номінативність виявляється у виокремленні певного твору з-поміж інших та у позначенні його мовними засобами, які формують поняття про нього. Цей процес пов'язаний з визначенням смислової домінанти та ієрархії художніх акцентів. Номінативна функція властива всім заголовкам незалежно від їхньої структури чи семантики. Наприклад, багато поезій упізнають за першим рядком, який нерідко стає концептуальним ядром твору.

Репрезентативна функція заголовка полягає в тому, що він відображає сам твір, тобто позначає певний фрагмент дійсності. Заголовок не лише презентує текст, а й виступає його своєрідним згорнутим змістовим виразом.

Зв'язок між заголовком і твором простежується й у концептуально-змістовій функції, яка пов'язана з тим, що заголовок інформує про основні ідеї тексту. Ця функція є ключовою для диктемного імені художнього твору, оскільки змістово-концептуальна інформація залежить від авторського бачення взаємозв'язків між подіями та явищами, їхніх причин та наслідків. Заголовок є відправною і завершальною точкою інтерпретації авторського задуму, адже він завжди відображає головний концепт твору – незалежно від того, чи подано актуальну, емоційну чи імпресивну інформацію.

Оскільки заголовок подає перше повідомлення про твір, він має привернути увагу читача або хоча б дати загальне уявлення про його зміст. Це визначає ще одну універсальну функцію – інформаційну, адже будь-який заголовок у той чи інший спосіб інформує про текст.

Взаємопов'язані функції – функція організації читацького сприйняття та текстоутворювальна функція – діють на трьох рівнях організації тексту і кожна має по три підфункції:

- а) функція організації тексту – виділення смислової домінанти та ієрархії художніх акцентів;
- б) функція композиційної організації;
- в) функція стилістичної і жанрової організації.

«Називна функція виступає як внутрішня сторона репрезентативної функції, як функція, що здійснюється автором твору відповідно до внутрішньої заданості тексту. Репрезентативна функція звернена до читача. Письменник, називаючи книгу, ставить перед читачем деяку задачу, задає йому загадку. Допомагає розгадати цю загадку подальше читання книги. Кінець тексту повинен змусити читача знову звернутися до назви твору. З'єднувальна функція виступає як зовнішня по відношенню до внутрішньої функції ізоляції і завершення» [7, с. 13].

Деякі дослідники виокремлюють також експресивно-апелятивну функцію заголовка, яка полягає в підготовці читача до сприйняття інформаційного простору тексту, а відтак – у виявленні авторської позиції ще до ознайомлення зі змістом. Експресивність реалізується як мовними, так і позамовними засобами. До цієї ж групи доцільно віднести й розділову функцію заголовка, коли автор за допомогою графічних прийомів – курсиву, напівжирного шрифту, кольорового виділення чи особливого розташування – акцентує увагу на певній інформації.

Важливе місце серед функцій заголовка посідає естетична, особливо в художній літературі. Саме вона забезпечує посилення емоційного впливу на читача. Її значення зростає у заголовках художніх творів, оскільки вони належать до мистецького простору та відображають поетичну природу художньої мови. У заголовках автор проявляє власне світобачення та

естетичне ставлення до реальності, тому заголовок набуває художньої вагомості. Естетизація повідомлення полягає у пошуку найбільш адекватної форми для вираження змісту. Реалізація цієї функції варіює залежно від особливостей автора, тематики, стилю та жанру твору.

Польські літературознавці додатково виокремлюють пізнавально-біографічну функцію, особливо важливу для аналізу в межах цього дослідження. Її сутність полягає в тому, що кожен заголовок відображає певний фрагмент біографії автора. Знання про життя поета дозволяє краще усвідомити тематику та емоційні домінанти його творів, а зворотний зв'язок також можливий: на основі заголовків читач здатен здогадатися про події, переживання або життєві ситуації, що могли вплинути на автора й визначити вибір художніх засобів. У такий спосіб простежується зв'язок між текстом і його творцем.

Функціонування заголовка визначається взаємодією трьох учасників комунікації: автора, тексту та читача. Для автора заголовок є відносно сталою величиною, тоді як читач сприймає його суб'єктивно. Хоча читач не може змінити зміст твору, він інтерпретує заголовок крізь призму власного досвіду, співвідносить його з текстом, активізує фонові знання та формує індивідуальне розуміння.

Заголовок поетичного твору виконує ключову роль у формуванні першого враження та визначає загальний тон сприйняття вірша. Насамперед він виступає орієнтиром, що окреслює тему або провідну ідею тексту, допомагаючи читачеві швидко налаштуватися на його зміст. Крім того, заголовок має атрактивну (приваблюючу) функцію: вдало дібрана назва здатна викликати інтерес, інтригу чи емоційний відгук, заохочуючи до подальшого читання. Також заголовок часто відображає авторську позицію або настрої твору, виконуючи ідеологічну функцію, адже може містити натяк на тематику, конфлікти чи емоційну тональність вірша.

Отже, заголовок є початковою ланкою комунікації між автором і читачем, своєрідним елементом встановлення контакту. У художньому тексті він виконує низку важливих функцій, які забезпечують ефективно та зручно сприйняття інформації. Удаю сформульована назва сприяє глибшому розумінню твору, полегшує орієнтацію в ньому та допомагає максимально повно передати основний змістовий акцент. Адже заголовок – це своєрідне «обличчя» твору, і від того, наскільки він буде привабливим, чітким, емоційно насиченим чи інтригуючим, залежить успіх тексту й популярність його автора.

РОЗДІЛ 2

ЛІНГВІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГОЛОВКІВ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ГАННИ ОСАДКО

Лінгвістичний аналіз мовних одиниць передбачає їх дослідження на різних рівнях. Зокрема, це вивчення структурних, змістових, комунікативних та прагматичних їх ознак. Загалом вивчення сприяє розумінню структурної організації, виявленню зв'язки між елементами та умотивування процесу створення, сприймання і інтерпретації тексту.

2.1. Лексико-семантичний аналіз заголовків поезії Г. Осадко

На підставі аналізу семантики заголовків ми можемо виокремити основні групи лексики, виявленої в основах заголовків. Загалом усі лексичні одиниці за значенням поділяємо на відонімні похідні і відапелятивні назви.

2.1.1. Власні назви в основах заголовків

Власне ім'я, або пропріатив, розглядають як назву, надану конкретному об'єкту чи людині з метою виокремлення їх із-поміж інших подібних об'єктів; основним його призначенням є ідентифікація.

Розділ мовознавства, що займається дослідженням власних назв різних типів, називається ономастиком. Хоча ця наука має уже свою теоретичну базу і практичні напрацювання, ще й на сьогодні тривають дискусії щодо визначення статусу власних назв у мовній системі. Власні назви вирізняються від апелятивів низкою ознак: 1) ім'я надається окремому, індивідуальному об'єктові, а не цілій групі подібних об'єктів; 2) референт власної назви завжди конкретний, чітко окреслений і відмежований; 3) власне ім'я не пов'язане безпосередньо з поняттям і не має усталеної, однозначної конотації на рівні мовної системи.

Щодо природи власних назв поширена думка, що вони не можуть бути віднесені лише до звичайних лексичних одиниць, оскільки становлять явище,

ширше за лексичну одиницю. Ономастичний простір охоплює широкий і різноплановий спектр об'єктів, явищ і осіб, представлених у мовній картині світу. До нього належать: топоніми (назви географічних об'єктів), ергономіми (власні назви об'єднань людей), прагматоніми (назви об'єктів, пов'язаних із практичною діяльністю людини), ідеоніми (найменування творів та інших об'єктів духовної культури), антропоніми (імена людей), фітоніми (назви рослин), хрононіми (назви історичних подій або періодів часу), зооніми (клички та імена тварин), космоніми (назви природних об'єктів космічного простору), теоніми (імена богів і міфологічних істот у релігіях та міфологічних системах).

У нашому дослідженні виявлено:

– антропоніми. Вони становлять особові імена: «Оленка та її золоті кролики», «Лоліта». Причому перше вжито у суфіксальному структурному варіанті, несучи емоційно-експресивне навантаження, а друге – конотонімне значення, що може вказувати на сексуальну дівчину-підлітка.

Авторка активно вживає скорочення абрєвіатурного типу, де не вказує імені чи прізвища, або обох одразу: «Пам'яті Хаміда Х.», «Для Н.Б.», «Для О.К.», «Для Х.Х.». Потаємне ім'я за першими літерами – це гра слів, яка використовує перші літери справжнього імені.

Особові імена входять до складу сполук: особове ім'я та прізвище: «Для Оксани Куценко» (можливо, як «Для О.К.»); а також до поєднання особового імені чи його варіанта з міфонімом: «Аня_Мороз», «Ганна-Галатея»; поєднання особового імені з іменем по батькові та апелятивом: «Івано_яковичо_жовтень»;

– топоніми. Топоніми становлять один із найдавніших та найстабільніших шарів лексики, посідаючи провідне місце в структурі ономастичного простору будь-якої мови. Як численна група найменувань, вони акумулюють у собі значний обсяг мовознавчих, етнокультурних та

історичних даних, відображаючи специфіку світоглядних уявлень певної спільноти. Саме завдяки цьому топоніми вирізняються поміж інших типів онімів, оскільки тісно пов'язані з культурною традицією, історичним розвитком та етнографічними особливостями народу. У цій групі наявні ойконіми: «У Львові був дощ – і у Львові не було тебе...», «Ах, який літачок над Парижем, який літачок», «...Ну навіщо тобі цей задовбаний, ситий Париж?», «Київ_весна», «Жмеринка», а також похідні від них: «Троянське танго». Виявлено один пелагонім (пелагоніми – назви морів): «Сарматське море»;

– зооніми. У цій групі власні назви тварин представлені кличками kota та метелика: «Зимова муркоталка до Кицяна», «Метелику-Жуане, не боїшся?»;

– ідеоніми: «Маха оголена...» – картина Франсіско Гойї «Оголена маха», з іспанською городянською XVIII віку». Так називали жінок нижчих верств з гарним одягом і норовливих;

– ергоніми: «Розмова з Євою за філіжанкою кави в барі "Едвін"», де присутня назва закладу харчування;

– бібліоніми: «Розмова з Євою за філіжанкою кави в барі "Едвін"», де ім'я Єва є не просто іменем особи, а саме власною назвою жінки, тобто має конотонімне значення; «Ще одна варіація на едемську тему» (пор. Едем);

– геортоніми (назви свят, урочистостей, ювілеїв): «Новорічна буколіка», «Новий рік – 1998», «Різдвяне», «Щедрий вечір», «Напередодні Різдва», «7 Березня». Остання назва не має повноцінного значення свята, проте вказує на особливий день – переддень колишнього свята 8 Березня;

– хрононіми: «Ніч Небесної Риби» – це остання ніч серпня, коли падають зорі, і літо добігає кінця. Цей термін вживається у поетичному контексті, описуючи ніч, сповнену чарівності та передбачення осені;

– прагматоніми: «Delete» (назва клавіші на ПК);

– міфоніми: «Медея», «Ганна-Галатея» (де Галатея – це назва, яка має кілька значень, зокрема це ім'я персонажа давньогрецької міфології (німфи, статуї), супутника планети Нептун, астероїда, а також різних географічних об'єктів), «Аня_Мороз» (пор. Дід Мороз), «Welcome, драконе!»;

– сортоніми: «...Час брюту відійшов...», де брют (від фр. brut – «найсухіше» або «брют») – сорт шампанського;

– теоніми: «Смішне бажання! – Господи, прости», «Боженько_що_один_на_всіх», «Ниточка із Божого вишиття», «Про Божий світ», «Богові сняться флокси».

Загалом власні назви не часто стають складниками віршів Ганни Осадко, проте їх набір дуже широко представлений різними класами онімів, що свідчить про введення в контекст твору цінної конотативної інформації, яка служить виразником культурних контекстів.

2.1.2. Загальні назви в основах заголовків

Загальні назви чисельно (90%) переважають власні назви (10%). До їх складу входять такі групи загальних назв:

– професійні поняття, сфери навчання, науки, терміни: «Буколіка Любові», «Літня буколіка», «Весняна буколіка», «Новорічна буколіка» (буколіка від дав.-гр. βουκολικός – «пастуший», «пасторальний») – жанр античної поезії, в якому мовилося про вільне, безтурботне, щасливе життя на селі), «Лічилка про війну», «Передсвятковий віршик про те, чого не буде (?)», «Ще одна варіація на едемську тему», «Безособове», «Осінні алюзії», «Крапка», «Зимова елегія», «Море (Він_Вона_Воно)», «Перша котяча елегія», «Друга котяча елегія», «Кілька слів про марність поезії», «Майже колискова», «Казочка про хепі-енд», «Літературщина», «Колискова», «Трипітака» (Трипітака — це основний канон буддистських священних

текстів, що перекладається як «Три кошики» (від санскр. *tri-piṭaka*). Цей звід текстів, складений незабаром після смерті Будди Шак'ямуні, містить три частини), «Боа констріктор» – неотруйний представник роду удав (*Boa*) з родини удавові. Усі приклади представлені мовними чи літературознавчими термінами або похідними від них (окрім останнього). На нашу думку, це є ознакою інтелектуальності поезії, спрямованої на підготовленого освіченого читача;

– назви тварин: З-посеред них:

а) назви птахів та назви частин їх тіла: «Птаха», Без птахів_без листя_без трави», «Пір'ячко невагоме»;

б) назви комах: «Мухи дрозофіли», «Мурашка», «Метелику-Жуане, не боїшся?»;

в) назви риб: «Камбалу калабань – на пательню пісної ночі», «Золота рибка», «...Три трупи риб у баняку з водою»;

г) плазунів: «Холодний дотик змія і води...»;

д) ссавців: «Як білка...», «Перша котяча елегія», «Друга котяча елегія», «Та, що перевертає пінгвінів», «Та, що перевертала пінгвінів...», «Та, що знову перевертає пінгвінів», ««Бо щастя – білий кролик...», «Оленка та її золоті кролики»;

е) назви тварин загалом: «Золоті геральдичні звірі»;

є) морських зірок: «Розчавлене медуззя кленопаду...»;

– назви рослин. Серед них:

а) найменування трав: загальні – «Про траву», «Бути травою», «Молода трава» та видові назви: «Вода і ковила», «Пісок-полин»;

б) ягід: «Вереснева малина», «Виноград», «Як виноградинка»;

в) фруктів: «Банально про яблука», «Буцім яблуко перше», «Гранатова любов»;

г) овочів: «Топінамбур», «Копання картоплі»;

г) назви частин рослин: «Без птахів_без листя_без трави», «Медовий пилок»;

д) бур'янів: «Будяк», «Кропива дводомна»;

е) дерев та кущів: «Тополині ворожіння», «Бузок»;

є) назви квітів чи квіткових рослин: «Блакитна троянда», «З лавандою...», «Богові сняться флокси», «Де горохи білі»;

– загальні назви потойбічних істот: «Мій ангел»;

– назви хвороб: «Ангіна», «Головний біль», «Ірит» (ірит – це запалення райдужної оболонки ока. Він може проявлятися сильним болем в очах, який поширюється на скроню, зміною кольору або малюнка райдужки, звуженням зіниці, підвищеною чутливістю до світла та зниженням гостроти зору);

– назви відчуттів: «Холодний дотик змія і води...», «Зимне місто відпустить мене, як священник – гріхи», «Твій дотик такий...», «ЗАПАХИ», «Безпритульно, як дощ на селі»;

– назви фізіологічних процесів, станів: «Це дихання відчутти...», «Тотальне безсоння (день 15)», «З тамтого боку сну» «Зубні сни», «Істерика», «...Три трупи риб у баняку з водою», «А їм вже слова умерли», «Від життя ми хочемо життя», «Той сон...»;

– назви осіб:

а) за соціальним станом, статусом: «Королівські лови», «Гість», «Моєму лицарю...», «Господар повертається», «Петеушники», «Лист до друга»;

б) за родинними стосунками: «Бабусині капці», «Сестро отруйнокровна», «Синові», «Бабине літо», «Весно-красна, прийди, ріднесенька»;

в) за віком, статтю: «Дівчинко-серце...», «Дівчинка вже велика», «Хлопчик-Старий», «Жінка зі снігу», «Нечитана жінка», «Жінка», «Жіночий світ», «Листопад. Жіноче»;

г) за професією, саном, посадою: «Зимне місто відпустить мене, як священик – гріхи», «Голос_спортивного_коментатора», «Робітничі квартали», «Флейтистка»;

г) за характером: «Боягузка»;

– назви частин тіла: «За ліву руку», «У добрі руки», «Безголова весна», «Зубні сни», «...І довго-довго пальці цілувати...», «І кармін - вуста», «Дівчинко-серце...», «...Забувати поденно – спочатку зникає лице...», «Восьминога любов», «Голос_спортивного_коментатора», «Про мрію великооку», «Головний біль»;

– назви ритуалів, обрядів: «Зимове замовляння», «Шабат», «Весілля», «Осіння молитва», «Осіннє замовляння», «Ворожила-замовляла...», «Тополині ворожіння»;

– назви предметів: «Квачик», «Камбалу калабань – на пательню пісної ночі», «...Три трупи риб у баняку з водою», «Ах, який літачок над Парижем, який літачок», «Бабусині капці», «Кольорові камінчики», «Глечик», «Портрет-пейзаж-портрет», «Медовий пилочок», «Щоденник», «Дзеркало», «Колготки», «Перстень кинула в криницю», «Лист до друга», «Жовта субмарина», «Ниточка із Божого вишиття», «Дукачик на згадку», «Джем любові», «Сценарій», «Поза кадром», «Гробки», «Бісер», «На дзвоник у тиші», «На чернетці зими»;

– назви будівель, приміщень: «Дитяча кімната», «І дзвіниця захрипла на рання від пізніх дощів», «Місток», «Операційна», «Цитадель» (цитадель – це споруда фортечного типу, найбільш укріплена частина фортеці, що може використовуватися як самостійна оборонна одиниця [49]);

– назви дій і їх результатів, занять: «...І довго-довго пальці цілувати...», «Трансформація», «І не спати», «...Забувати поденно – спочатку зникає лице...», «Генеральне прибирання», «Спроба медитації», «Друга спроба медитації», «Монтаж», «За_в_мерти», «Речі, які я люблю робити з тобою», «Відхід», «Перші повернення», «Весняні посівання», «Чи все-таки - втеча?», «До питання минучості життя», «Творення квазі-світу», «Смішне бажання! – Господи, прости», «І щось сказати не було вже сили...», «Копання картоплі», «Риболовля», «Розчавлене медуззя кленопаду...»;

– міра, спосіб дії: «Дрібно-дрібно...», «Жити просто», «І нічого», «No comments - 2», «No comments - 1», «І більше нікого», «Далі буде»;

– назви ознак: «Вільні...», «...Ну навіщо тобі цей задовбаний, ситий Париж?», «Такі лапаті»;

– назви за відношенням, оцінка: «Мій любий, ця вода така жива...», «А життя назагал прекрасне...», «Постедемське-3», «Постедемське-2» (постедемська, плотська, природа якої уражена гріхом), «Ще одна варіація на едемську тему»;

– назви речовин: «Холодний дотик змія і води...», «...Три трупи риб у баняку з водою», «Мій любий, ця вода така жива...», «Вода і ковила», «Пісок-полин», «Допоки зеленою тушшою», «Як сива галька», «Колами по воді»;

– назви стану і поведінки: «Привіт, покровитель німфеток!», «Знаєш, та лярва вже і у сні приходять до мене...», «Тиша», «Друга спроба медитації», «Спроба медитації»;

– назви соціальних явищ: «Лічилка про війну»;

– назви почуттів: «Ритуальна любов», «Гора Любові», «Ніжність», «Про любов зелену», «Восьминога любов», «Здрастуй, Любове»;

– назви абстрактних понять: «Обітниці», «Від щастя», «Про кольори», «І вже не диво – а просто димно», «Зимне місто відпустить мене,

як священик – гріхи», «Творення квазі-світу» (загальне значення терміна «майже світ», що вказує на щось, що нагадує світ, але відрізняється від нього), «Флотилія фантому», «Бо щастя - білий кролик...», «Пост_святковий синдром», «Спроба спокуси», «Одна із мрій...». Абстрактна лексика вказує на внутрішні переживання авторки, які виливаються у непевність, езотеричні відчуття, емоції, мислительні процеси;

- витвори мистецтва: «Кіно на дві серії»;
- сукупність: «Флотилія фантому»;
- часові поняття. З-поміж них виявлено:

а) назви частин доби: «Камбалу калабань – на пательню пісної ночі», «Так іти через ніч», «...І ніч була тобою», «Зірватись раптом серед ночі: хто ти», Нічна злива»;

б) назви днів: «Четвер»;

в) назви пір року, місяців: «Жовтень», «Вересень», «Вереснева малина», «Івано_яковичо_жовтень», «Листопад. Жіноче», ««Лютневі пейзажі», «Осінні мовчання», «Справи на осінь», «Осіння молитва», «Бо сказано було - це осінь», «Пізня осінь», «Безголова весна», «Зим-зимовість», «Зимове замовляння», «Весняна буколіка», «Перед-зимове», «Зимова елегія», «Осінні алюзії», «Осіннє замовляння», «Весно-красна, прийди, ріднесенька», «Літній сон», «Осінні акварелі - І», «Осінні парки», «Київ_весна», «Бабине літо», «Позитивні рекомендації щодо того, як пережити лютий», «Екватор літа», «Весняні посівання», «На чернетці зими», «Перед-осіннє». До однієї підгрупи зараховуємо і пори року, і місяці, оскільки, на нашу думку, авторка не акцентувала на місяці, а на тому, що цей місяць стосується якоїсь пори року;

г) часові поняття по відношенню до інших подій: «Передсвятковий віршик про те, чого не буде (?)», «Пост_святковий синдром», «Пора

міжчасся», «Позачасся», «...І довго-довго пальці цілувати...» «...Забувати поденно – спочатку зникає лице...», « «Вже», «Снилося нині...»;

– назви явищ природи і пов'язаних з ними понять: «Я хочу в Місто, де живуть дощі», «Ти ще не знаєш – завтра впаде сніг», «Цей безконечний, наче дощ осінній», «Камбалу калабань – на пательню пісної ночі», «І дзвіниця захрипла на рання від пізніх дощів», «...Цей сніг старий...», «І вже не диво – а просто димно», «Туман», «Дощ-сніг», «Жінка зі снігу», «Віха-віхола», «Нічна злива», «Злива», «Як сонце»;

– назви числових понять, лічба: «...Три трупи риб у баняку з водою», «Новий рік – 1998», «Ще одна варіація на едемську тему», «No comments - 2», «No comments - 1», «Боженько_що_один_на_всіх», «Восьминога любов», «Кіно на дві серії», «Тотальне безсоння (день 15)»;

– назви просторових понять: «Я хочу в Місто, де живуть дощі», «Сад», «Зимне місто відпустить мене, як священик – гріхи», «На розі вулиці...», «Гора Любові», «Море (Він_Вона_Воно)», «Good morning, city», «Батьківщина», «Осінні парки», «Про Божий світ», «Над прірвою у житті...», «П'ятий океан», «Екватор літа», «Робітничі квартали», «Місто», «У плавнях...»;

Виділяємо в окрему групу висловлювання, які є сталими фразами: «Good morning, city», «Над прірвою у житті...», «Бо так», «І т.д.», «На», «1-2-3», «Казочка про хепі-енд», «Кіно на дві серії», «Колами по воді», «До вічної теми...», «Ви ще дізнаєтесь про те...», «Пост_святковий синдром», «P.S.», ««Bella donna» («Bella donna» – італійська фраза, що перекладається як «красива жінка»).

Загалом багато заголовків відносяться до кількох груп, наприклад: «...Три трупи риб у баняку з водою» – назви числових понять, предметів,

стану, тварин, речовини; «Листопад. дерево. ріка.» – назви місяців, рослин, просторові поняття та інші.

Беручи до уваги проаналізовані заголовки, ми бачимо наскільки різноплановою є творчість поетеси. У них ми натрапляємо не лише на глибокі почуття любові та кохання, захоплення, мрії, що привертає увагу читача, залишаючи місце для роздумів. Філософський підхід авторки спонукає замислитися над буденними питаннями та глибокими проблемами сучасного світу, сприяє поверненню до реалій життя, але досить невимушено, у формі легкого гумору.

Проведений аналіз дав змогу виявити, що домінують загальні назви (90%), які авторка майстерно використовує у заголовках своїх віршів.

До найбільшої за частотністю групи належать назви, що позначають часові поняття (13%), назви осіб, професійні слова та терміни, назви тварин. Менш чисельною є група заголовків, що позначає абстрактні поняття та явища, назви неживих предметів та речовин. Значно менше назв-характеристик, заголовків, що вказують на місце чи напрям, та тих, які позначають процеси чи вид діяльності. Аналіз демонструє особливості ідіостилію письменниці, її залюбленість у позачасся, цінування плинності життя і яскравих вражень від того. Група власних назв у поезії не відіграє особливої ролі, зважаючи на те, що поезія тяжіє до впливу на почуття стилістичними фігурами і лексичними засобами без звернення до конкретних персонажів.

2.2. Стилістичні особливості лексичних одиниць-заголовків

Стисла й максимально насичена інформація, яку передає заголовок, вимагає точної форми подання та виваженого добору мовних засобів. Формування такої назви ґрунтується не тільки на змістових параметрах

тексту, а й на специфіці лексичної організації української мови. Ці питання детально проаналізовані у дисертаційній праці Л. Юлдашевої [73].

У заголовках виявлено такі тенденції:

1. Включення периферійних мовних елементів у літературний текст. Активні мовні процеси кінця XX – початку XXI століття засвідчують стрімке зростання кількості розмовних форм, сленгізмів, жаргонізмів і пейоративної лексики, а також їх широке функціонування в комунікації. Лібералізація та демократизація мови не оминули й художній дискурс: у літературні тексти активно проникають одиниці зі зниженим стилістичним забарвленням. Лексичний склад заголовка відіграє важливу роль у створенні діалогічності твору. Неформальність і підсилена емоційність, винесені у заголовкову позицію, стають одним із механізмів налагодження первинного контакту з читачем. У сучасному письменстві активно простежується тенденція впроваджувати до художнього мовлення лексичні одиниці, притаманні живому усному спілкуванню. Демократизація мови виявляється у тому, що навіть у писемній формі з'являються вислови розмовного, інколи грубуватого забарвлення, напр.: «Знаєш, та лярва вже і у сні приходить до мене...», «...Ну навіщо тобі цей задовбаний, ситий Париж?». Тяжіння до колоквіалізації засвідчує прагнення автора нівелювати стилістичні бар'єри й активно використовувати елементи соціолектів, просторіччя й субстандарту: «Петеушники», «Літературщина», «Зимова муркоталка до Кицяна».

2. Образність. Образний компонент у заголовку стає способом репрезентації авторського бачення світу й дозволяє конкретизувати оцінні й чуттєві виміри художньої реальності. Оскільки образність виконує функцію емоційного «підсилювача» сприйняття, заголовок потребує максимальної експресивності. Вона перетворюється на механізм, що полегшує проникнення елементів мовної гри в структуру назви. Мовна гра, як один із продуктивних семантико-стилістичних засобів, водночас засвідчує рівень

творчої майстерності автора. На лексичному рівні виразності досягають за допомогою різних тропів: епітетів («Безголова весна», «Про любов зелену», «Ще одна варіація на едемську тему», «Мій любий, ця вода така жива...»), порівнянь («Як виноградинка», «Як білка...», «Як сива галька», «Як сонце», «Безпритульно, як дощ на селі», «Зимне місто відпустить мене, як священик – гріхи»), метафор («Жінка зі снігу», «А їм вже слова умерли», «І дзвіниця захрипла на рання від пізніх дощів»), оксиморонів («Хлопчик-Старий») та ін. Для заголовків-символів властивий найінтенсивніший ступінь образності. Символ, одного разу введений у текст, може повторюватися в різних ситуаціях, виконуючи функцію стабільної назви. Важливе підтекстове значення, яке закладається в такі заголовки, як: «Івано_яковичо_жовтень», «Шабат», «Ніч Небесної Риби» (ніч падіння зірок, завершення літа), «Над прірвою у житті...», «P.S.», «Bella donna», «Цитадель».

Образні засоби в заголовках є експресивним актуалізатором твору, виразником авторського асоціативного сприйняття світу, дієвим атрактивним прийомом. Емоційно насичуючи заголовок, вони водночас підвищують його ефективність.

У заголовку «Перед-зимове» виразно проступають дві основи – «перед» і «зима», проте авторка свідомо роз'єднує їх графічно, посилюючи відчуття наближення, очікування й передчуття зміни пори року. За аналогічним принципом організовані й інші назви: «Пост_святковий синдром», «Боженько_що_один_на_всіх», «За_в_мерти» тощо. Тут мовна гра поєднує семантичні зрушення з графічними прийомами — попередні частини виділено, аби створити ефект уповільнення, акценту, а також внутрішнього ритму.

У назві «Море (Він_Вона_Воно)» акцент перенесено на людські взаємини та стереотипізоване сприйняття відпочинку «на морі»; заголовки «Зим-зимовість» і «Віха-Віхола» підсилюють сугестивний ефект

повторенням коренів, створюють подвійні асоціації та викликають сенсорні відчуття – від легкого тремтіння до візуальних образів хуртовини. Назва «Портрет-пейзаж-портрет» вибудовує відчуття циклічності, безперервного повторення або повернення до початкової точки.

Образність, яка полягає в поясненні одного явища через інше, подібне до нього, найчастіше формується засобами порівняння й метафори. Ці тропи не лише відбивають авторське бачення світу, а й дають змогу зрозуміти принципи конструювання внутрішнього художнього простору. Заголовки такого типу розглядають як заголовки-образи; їх визначальною рисою є висока смислова насиченість та багатозначність. Метафора, яка є одним із найдієвіших механізмів оновлення мовної системи, виконує функцію мовної економії та водночас демонструє потужний потенціал комбінування значень у заголовкових структурах.

На думку О. Селіванової, метафора «заперечує входження об'єкта до того класу, до якого насправді він належить, і стверджує його належність до категорії, до якої він не може бути зарахований раціонально» [234, с. 17]. Її трактують як своєрідне відхилення від норми, «некоректність», що свідомо порушує логіку поєднання значень. У таких заголовках значення розгортається по-новому, розширюється: «Я хочу в Місто, де живуть дощі» (дощ не може «жити» у буквальному значенні), «...І ніч була тобою» (ніч не може бути людиною) та ін.

Метафора змінює спосіб тлумачення тієї ознаки, яка стає підставою для уподібнення, і активізує латентні змісти лексеми. Письменниця охоче застосовує такі метафоричні моделі для вираження складних, переважно абстрактних понять через опосередковані, але виразні образи, зрозумілі читачеві.

Формуванню метафоричного значення в заголовках сприяють і метафоричні епітети, які не лише увиразнюють певні характеристики

об'єкта, а й підтримують розвиток переносного змісту, спираючись на реалістичний компонент. Прямий сенс слова відступає на другий план, перетворюючись на точку відліку для авторської асоціації: «Зубні сни», «Як сива галька» тощо.

3. Інтелектуалізація. Інтелектуалізація виявляється у зростанні частки абстрактної лексики, що сприяє передачі філософських, морально-етичних і психологічних смислів. Такі абстрактні назви, як «Від щастя», «Про кольори», «Трансформація», «І вже не диво – а просто димно» допомагають створити узагальнений, піднесений тон. Іншим аспектом інтелектуалізації є активне використання термінологічної та професійної лексики. Це простежується в заголовках, що спираються на книжні, наукові та культурологічні терміни: «Буколіка Любові», «Літня буколіка», «Весняна буколіка», «Новорічна буколіка» (буколіка — жанр античної поезії), «Лічилка про війну», «Безособове», «Осінні алюзії», «Зимова елегія», «Перша котяча елегія», «Друга котяча елегія», «Майже колискова», «Коліскова», «Трипітака».

4. Інтернаціоналізація лексичної системи. Процес інтернаціоналізації, зумовлений активними міжкультурними контактами, проявляється передусім у розширенні корпусу іншомовних запозичень, зокрема англіцизмів. Це демонструють такі назви, як: «No comments - 1», «No comments - 2», «Good morning, city», «Казочка про хепі-енд», «P.S.», «Bella donna», «Welcome, драконе!».

Упровадження іншомовних елементів у заголовковий простір функціонує як форма мовної гри, що розгортається насамперед на рівні лексики й графіки. Слова іншого походження привертають увагу завдяки нетиповому звучанню та візуальній формі, тому легко вирізняються серед українськомовного оточення й набувають додаткової експресії. Найчисленнішу групу становлять іншомовні графічні вкраплення, які вже

активно побутують у мовленні сучасних українців і сприймаються без утруднень: «No comments – 2», «No comments – 1», «Good morning, city».

Поряд із цим трапляються й змішані заголовкові конструкції, утворені поєднанням слів із різних мов — своєрідні «варваризми», що постають продуктом глобалізаційних процесів та слугують маркером ерудованості чи культурної відкритості: «Welcome, драконе!».

Іншомовні компоненти, частково адаптовані до українських мовних норм, виконують водночас естетичне й комунікативно-прагматичне завдання: вони передають дух сучасної епохи та підкреслюють включення української культури в ширший світовий контекст.

5. Автохтонізація. Автохтонізація передбачає повернення до власних мовних джерел і відродження питомих елементів української лексики. Йдеться про активне введення до художнього обігу слів, які раніше перебували на периферії або в пасивному запасі: «Пора міжчасся», «Позачасся», «Дівчинко-серце...», «Весно-красна, прийди, ріднесенька». Таким чином підкреслюється прагнення до самоідентифікації та мовної самобутності.

6. Тенденція до мовної економії. Оскільки заголовок має бути максимально компактним, для його творення активно застосовуються техніки лінгвальної економії. Їх суть полягає в тому, щоб мінімізувати формальний обсяг вислову, але зберегти смислову повноту. Одним із проявів цього є складання та аббревіація, що приводить до появи нестандартних, інколи ігрових словотвірних форм: «P.S.».

7. Онімизація. Онімизація свідчить про розширення меж функціонування власних назв, які виникають на основі загальних номінацій без зміни їхньої форми. У заголовках це явище зумовлює появу нових онімів, що будуються зі слів і синтаксичних конструкцій, раніше нетипових для назви твору: «Та, що перевертала пінгвінів...», «Та, що знову перевертає

пінгвінів», «Та, що перевертає пінгвінів», «Море (Він_Вона_Воно)», «Листопад. дерево. ріка.», «Боженко_що_один_на_всіх», «Бо так», «І т.д.», «На», «1-2-3».

У реальних художніх практиках ці процеси не існують ізольовано: вони перетинаються, накладаються один на одного й формують складну картину мовних змін. Наприклад, поєднання демократизації та інтелектуалізації призводить до зближення високого й розмовного стилів. Глобалізація (інтернаціоналізація) співіснує з автохтонізацією, хоча ці напрями є протилежно скерованими. У кожному конкретному випадку заголовки поєднує кілька тенденцій, які можуть взаємодіяти різними способами.

Як бачимо, одним із засобів посилення впливу на читача є використання мовної гри в заголовках. Оригінальна мовна форма завжди привертає увагу й загострює сприйняття. Вона слугує засобом інтенсифікації виразності тексту. Мовна гра постає показником мовної майстерності письменників. Тяжіння до використання прийомів мовної гри – визначальна риса сучасної літератури. Автор при цьому виявляє ігрове ставлення до тексту, до творчого процесу й до свого твору.

Мовна гра – це особливе лінгвальне явище, яке виникає на підставі гри мовця з текстом, унаслідок чого лінгвальні експерименти формують естетичний ефект. Гра зі словом у заголовках є одним із засобів посилення впливу на читача, водночас вона засвідчує рівень володіння мовними виражальними засобами. Кваліфікуємо мовну гру як варіювання форми і змісту мовної одиниці для самовираження автора й емоційного впливу на адресата. Таке варіювання може спричинити порушення норм на різних мовних рівнях. Ефект мовної гри на лексико-семантичному рівні полягає в нівелюванні значення слова, реалізації слова в контексті відразу в декількох значеннях, обігруванні лексем, належних до різних семантичних груп, що має неабиякий креативний потенціал, образність.

2.3. Структурно-граматичний аналіз заголовків

Питання структурної організації заголовків розкрито у працях Л. Грицюк, О. Траченко, Т. Вільчинської, Г. Бачинської та ін. Традиційно виділяють заголовок-слово, заголовок-словосполучення, заголовок-речення або ж акцентують увагу на синтаксичних моделях, представлених монолексемними (словоформи) та полілексемними назвами (словосполучення та речення).

Структурно-граматичний аналіз поезії Ганни Осадко дозволив нам виявити, що за структурою заголовки її поезій представлені усім спектром зазначених вище структурних моделей: заголовки-речення, заголовки-словосполучення та заголовки-слова.

2.3.1. Заголовок-слово

Семантика слова в художньому тексті формується під впливом найближчого мовного середовища. Однак заголовок перебуває в особливій, ізольованій позиції – він позбавлений безпосереднього лексичного оточення, яке могло б уточнювати або звужувати його значення. Саме тому смислове наповнення заголовної одиниці розкривається лише в зіставленні з усім текстом твору. Минаючи крізь змістову тканину поезії й увібравши її художні смисли, слово-заголовок поступово розширює свій первісний семантичний діапазон, формує додаткові відтінки значення, набуває більшої експресивності та змістової щільності.

Заголовок нерідко містить конкретний образ, натяк на ситуацію або емоційний імпульс, що створює перший смисловий орієнтир для читача й готує його до подальшого сприйняття тексту. У поетичній практиці Ганни Осадко домінують заголовки-іменники.

Заголовки представлені іменниками в називному відмінку. У такій формі чітко прослідковується їх інформативна функція: «Шабат», «Монтаж», «Жінка», «Топінамбур».

Звернемо увагу, що серед них домінують конкретні іменники: «Щоденник», «Дзеркало», «Місток», «Квачик», «Глечик»; назви абстрактні становлять дуже малий відсоток: «Істерика», «Ніжність» та ін.

Більшу частину іменувань становлять іменники II відміни, серед яких переважають найменування предметів, вжито найменування людей, рослин дій та ін.: «Квачик», «Глечик», «Будяк», «Відхід» «Гість», «Сад», «Місто», «Четвер», «Туман»; рідше використано іменники I відміни: «Птаха», «Трипітака», «Батьківщина», «Крапка» та III відміни: «Цитадель». Іменників IV відміни не виявлено. Таким чином, переважають іменники чоловічого роду: «Глечик», «Будяк», «Відхід».

Ганна Осадко використовує для іменування іменники, що вживаються лише у формі однини: «Бісер», «Бузок», «Виноград» та такі, що вживаються у формі множини: «Колготки», «Гробки», «Обітниці», «ЗАПАХИ» тощо. Так само виявляємо іменники власні назви: «Лоліта» «Медея» і загальні: «Злива», «Колискова», які є в основі найменувань, хоча всі назви-заголовки є власнеіменною номінацією.

Меншою частотністю використання характеризуються заголовки, засвідчені іменниками в інших відмінкових формах: «Синові»; нерідко з прийменниками: «Про траву», «З лавандою...», що реалізують в досліджуваних текстах здебільшого локальне: «У плавнях...», «Поza кадром» чи темпоральне значення: «Напередодні Різдва».

Виявлено у якості заголовків і субстантивовані прикметники: «Операційна». Схожу функцію виконують і прикметники: «Різдвяне», «Життєве...», «Перед-зимове», «Перед-осіннє». Більшість належать до розряду відносних прикметників.

Для номінації поезій авторка використовує також дієслова. Саме такі заголовки найяскравіше демонструють предикативність та характеризуються яскраво вираженою спрямованістю на читача: «За_в_мерти», «І не спати».

Зауважимо, що подібні заголовки можна кваліфікувати і як односкладні непоширені речення.

Рідше Ганна Осадко послуговуються іншими частинами мови, зокрема займенниками: «І нічого»; прислівниками: «Дрібно-дрібно...», «Вже»; прийменниками «На». Усі вони виконують номінативну функцію, бо будь-яка мовна одиниця, використана в заголовку, є номінативною.

Вжито іменники із емоційним забарвленням: «Мурашка», «Літературщина», «Гробки»; фемінитиви: «Боягузка»; слова-терміни та професоналізми: «Ірїт», «Безособове». Представлені вони і новотворами авторки: «Віха-віхола».

Слова-заголовки не несуть достатньої інформації для розуміння змісту поезії, а змушують читача активізувати уяву і розкодувати подану словом-заголовком інформацію. Вони становлять 22% від усіх заголовків поетичних творів Ганни Осадко.

2.3.2. Заголовок-словосполучення

Словосполучення становлять такі синтаксичні одиниці, до складу яких входить два або більше слів, що пов'язані за змістом і граматично. У лінгвістиці класифікація словосполучень відбувається за різними критеріями.

У сучасній лінгвістиці досі відсутня цілковита узгодженість у трактуванні поняття словосполучення: різні дослідники подають його визначення по-своєму. Формування словосполучення відбувається за певними граматичними моделями, що виникають у мові завдяки категоріальним характеристикам слів і спираються на типи синтаксичного зв'язку між ними. Здійсненність сполучення слова з іншими мовними одиницями, так само як і способи реалізації цієї здатності, визначається не лише його граматичними особливостями, а й семантичним наповненням.

Словосполучення в синтаксисі розглядають як базову структурну одиницю, що безпосередньо бере участь у формуванні речення та завершує передкомунікативний етап його побудови. Саме на рівні словосполучення завершується попереднє впорядкування мовного матеріалу й розпочинається послідовне розгортання речення.

Ця одиниця становить оформлений у синтаксичному плані конструктивний елемент мови, адже репрезентує різноманіття абстрактних моделей складених назв. Водночас словосполучення функціонує як складова частина речення – логічно структурована, граматично впорядкована й лексично наповнена послідовність взаємопов'язаних компонентів.

Зокрема, за будовою виділяють на прості, складні та комбіновані словосполучення. Прості словосполучення у заголовках поезій Ганни Осадко трапляються часто і становлять близько 95% від усіх словосполучень: «Новорічна буколіка», «Троянське танго», «Про любов зелену», «Буколіка Любові», «Літня буколіка», «Той сон...», «Новорічна буколіка», «Кіно на дві серії» «Лічилка про війну» «Осінні алюзії», «За ліву руку», «У добрі руки», «Безголова весна», «Зубні сни», «Творення квазі-світу», «Флотилія фантому», «Весняна буколіка», «Перші повернення», «Весняні посівання», «Ритуальна любов», «Гора Любові», «Дитяча кімната», «Зимова елегія», «Мій ангел», «Головний біль», «Мухи дрозоділи», «Копання картоплі», «Робітничі квартали», «Колами по воді», «Вереснева малина», «Блакитна троянда», «Лютневі пейзажі», «Зимове замовляння», «Весняна буколіка», «Осінні парки», «На розі вулиці...», «Гора Любові», «Зимова елегія», «Осінні алюзії», «Осіннє замовляння», «Казочка про хепі-енд», «Привіт, покровитель німфеток!», «Генеральне прибирання», «Нечитана жінка», «Спроба медитації», «Медовий пилочок», «Бабусині капці», «Жінка зі снігу», «Такі лапаті», «Пізня осінь», «Безголова весна», «Тополині ворожіння», «Сестро отруйнокровна», «Бути травою», «Молода трава», «Кропива дводомна»,

«Гранатова любов», «Королівські лови», «Моєму лицарю...», «Пост_святковий синдром», «Одна із мрій...», «Пора міжчасся», «Про Божий світ», «Над прірвою у житті...», «П'ятий океан», «Осінні мовчання», «Осіння молитва», «Вереснева малина», «Нічна злива», «Екватор літа», «Весняні посівання», «На чернетці зими» та ін.

Апозитивні синтаксичні словосполучення «(гр. а – префікс, що означає відсутність, і лат. positio – положення, розташування) – це бінарні поєднання слів, один із компонентів яких служить другою (вужчою, конкретнішою) назвою предмета, вираженого опорним словом. Іншими словами, це відношення між прикладкою і пояснюваним нею іменником. З певним наближенням можна сказати, що в цих словосполученнях знаходять мовне втілення гіперо-гіпонімічні, або родо-видові, зв'язки об'єктів навколишньої дійсності» [3]. До словосполучень з корелятивним зв'язком відносимо сполуки: «Ганна-Галатея», «Пісок-полин», «Дівчинко-серце...», «Хлопчик-Старий».

Складні словосполучення утворюються поєднанням двох чи більше простих словосполучень із одним і тим самим стрижневим словом. До складних заголовків-словосполучень відносимо: «Зимова муркоталка до Кицяна», «Ще одна варіація на едемську тему», «Друга котяча елегія», «Перша котяча елегія», «Холодний дотик змія і води...», «Розчавлене медуззя кленопаду...», «Золоті геральдичні звірі», «Осінні акварелі - І».

Комбіновані словосполучення утворюються на основі зв'язків, які йдуть від різних стрижневих слів, і є поєднанням словосполучень. Комбіновані словосполучення у заголовках поезій Ганни Осадко нечисленні: «Це дихання відчуті...», «Голос_спортивного_коментатора», «Друга спроба медитації».

Словосполучення за граматичним зв'язком є сурядні та підрядні. Підрядні зв'язки є закритими, а сурядні – відкритими. Один підрядний

зв'язок може об'єднувати в складі одного словосполучення лише два повнозначних слова, тоді як сурядний – два і більше.

У корпусі заголовків-словосполучень виокремлюємо лексичні та синтаксичні. Перші представлені синтаксично нерозкладними словосполученнями, які зазвичай постають носіями фактуальної інформації: «Пам'яті Хаміда Х.», «Новий рік – 1998», «Для Х.Х.», «P.S.», «Для Н.Б.», «Bella donna», «Для Оксани Куценко», «Щедрий вечір», «Сарматське море», «7 Березня», «Маха оголена...», «Ніч Небесної Риби», «Золота рибка», «Бабине літо», «Кіно на дві серії», «І т.д.».

Натомість набагато чисельнішу групу становлять заголовки, презентовані синтаксичними словосполученнями, передусім підрядними. Підрядні словосполучення класифікують за морфологічним вираженням головного компонента. За головним компонентом: іменникові, прикметникові, дієслівні, прислівникові та ін. Найпоширенішими в їхніх межах є прості іменникові словосполучення, засвідчені такими моделями:

– «прикметник в Н.в. + іменник в Н.в.»: «Новорічна буколіка», «Троянське танго», «Буколіка Любові», «Літня буколіка», ««Осінні алюзії». На місці прикметника може бути дієприкметник: «Нечитана жінка». Функцію Н.в. може виконувати і кличний відмінок. Загалом виділили такі моделі назв:

- «іменник в Н.в. + іменник в З.в.»: «Лічилка про війну», «Казочка про хепі-енд»;
- «порядковий числівник в Н.в. + іменник в Н.в.»: «Перші повернення», «П'ятий океан»;
- «прикметниковий займенник в Н.в. + іменник в Н.в.»: «Той сон...», «Мій ангел».

Нерідко іменникові словосполучення конструюються за генітивною моделлю: «іменник в Н.в. + іменник в Р.в.»: «Буколіка Любові», «Творення квазі-світу», «Флотилія фантому», «Гора Любові», «Копання картоплі»,

«Привіт, покровитель німфеток!», «Жінка зі снігу», «Пора міжчасся», «Екватор літа»,

Серед іменникових привертають увагу також словосполучення, де частини мови вжиті в різних непрямих відмінках, напр.: «Про любов зелену», «За ліву руку», «У добрі руки», «На розі вулиці...», «Моєму лицарю...» «Про Божий світ», «Над прірвою у житті...», «Колами по воді», «На чернетці зими», «Сестро отруйнокровна» та ін.

Значно рідше трапляються словосполучення прикметникові: «Такі лапаті»; числівникові: «Одна із мрій...»; дієслівні: «Бути травою».

За характером смислових відношень між компонентами словосполучення поділяються на: 1) атрибутивні, 2) об'єктні, 3) обставинні; 4) комплетивні.

Атрибутивними словосполученнями виступають такі, у яких головне слово позначає предмет, а залежне окреслює його ознаку (постійну чи змінну). З-поміж словосполучень з атрибутивними відношеннями домінують словосполучення із залежним компонентом, який виражає узагальнену ознаку (прикметник, займенник, дієприкметник).

Атрибутивні відношення часто виникають і при сполученні іменника з іншими частинами мови: «Молода трава», «Кропива дводомна», «Гранатова любов», «Королівські лови», «Моєму лицарю...».

Об'єктні відношення у словосполученні виникають при такій семантико-граматичній взаємодії компонентів, коли головне слово вимагає (валентне прогнозування) свого поширення об'єктом (на який спрямована чи з яким пов'язується дія): «Флотилія фантому», «Гора Любові», «Копання картоплі», «Лічилка про війну».

Обставинні відношення (здебільшого це сполучення дії та її ознаки) – це такі відношення, що характеризують чи кваліфікують дії (або ознаки). За семантикою обставинні відношення ми виявили лише просторові: «Над

пріркою у житті...», «Колами по воді», темпоральні: «Справи на осінь» та означально-обставинні: «І т.д.».

Комплетивні (доповнювальні) відношення виникають у синтаксично зв'язаних (цілісних) словосполученнях, коли головне слово потребує смислового доповнення. Словосполучення з цими відношеннями переважно виконують роль одного члена речення: «Щедрий вечір», «Сарматське море», «Бабине літо».

Значній кількості словосполучень притаманна синкретичність семантико-синтаксичних відношень, тобто у межах певної форми поєднується декілька значень, окреслюваних як основні: «Флотилія фантому», «Жінка зі снігу» та ін.

За частиномовною належністю головного слова іменникові словосполучення переважають: «Медовий пилочок», «Бабусині капці», «Жінка зі снігу», «Пізня осінь» «Безголова весна», «Тополині ворожіння».

Таким чином, заголовки-словосполучення несуть сконденсовану інформацію про важливі теми, не трактуючи їх. Вони переважно виражені атрибутивними словосполученнями.

Сурядні словосполучення містять рівноправні компоненти: «Оленка та її золоті кролики», «Вода і ковила».

Аналіз заголовків-словосполучень дозволяє глибше зрозуміти стиль і техніку поетеси, а також виявити особливості її поетичної мови. Ці класифікації допомагають глибше розуміти структуру і функції словосполучень у мові, а також використовувати їх для різних комунікативних завдань.

Серед них є і словосполучення із неузгодженим компонентом «Над пріркою у житті...», «Справи на осінь», «Колами по воді», «На чернетці зими». Ці заголовки констатують тему, залишаючи простір для багатозначності та інтерпретацій.

Таким чином, заголовки віршів Ганни Осадко виконують важливу функцію, задаючи тон та напрямок роздумів читача, запрошуючи до глибокого сприйняття тексту. Вони часто є невід'ємною частиною поетичного повідомлення, допомагаючи зрозуміти зміст та настрій вірша ще до його прочитання.

2.3.3. Заголовок-речення

Проведений аналіз показав, що близько 19% назв оформлено у вигляді речень, які, у свою чергу, поділяються на кілька типів. З огляду на кількість граматичних основ, їх класифікують як прості або складні. До складних належать ті конструкції, у яких представлено дві чи більше граматичні бази, тобто вони утворені з кількох простих речень, об'єднаних в одне ціле. Сюди входять безсполучникові структури, речення зі сполучниками – як складносурядні, так і складнопідрядні, – а також речення з різними видами зв'язку (комбінують різні типи синтаксичних зв'язків).

Простим є таке речення, у якому одна граматична основа передає відносно завершену думку. Воно може складатися як з одного слова, так і з кількох, поєднаних між собою граматичними зв'язками. У простому реченні граматична основа реалізується через поєднання підмета й присудка (у двоскладних конструкціях) або за допомогою одного головного члена (в односкладних). Якщо ж два чи більше простих речень об'єднані спеціальними синтаксичними засобами й формують єдину структурно та інтонаційно цілісну одиницю, то така конструкція кваліфікується як складне речення.

За складом граматичної основи речення поділяються на двоскладні та односкладні. Двоскладне речення – речення, у якому обов'язково повинні бути обидва головні члени – підмет і присудок. Наприклад: «...Час брюту відійшов...», «Богові сняться флокси», «І дзвіниця захрипла на рання від

пізніх дощів», «...Ну навіщо тобі цей задовбаний, ситий Париж?», «Буцім яблуко перше», «Ах, який літачок над Парижем, який літачок», «Ви ще дізнаєтесь про те...», «...Цей сніг старий...», «Від життя ми хочемо життя», «І кармін - вуста», «А життя назагал прекрасне...» та ін.

Односкладними називають такі речення, у яких граматична основа виражена лише одним головним членом – підметом або присудком. Попри це, висловлена думка залишається зрозумілою й не потребує другого головного члена для повного та цілісного сприйняття змісту. Нами виявлено такі типи односкладних речень:

- означено-особові: «Метелику-Жуане, не боїшся?»;
- безособові: «Банально про яблука», «І щось сказати не було вже сили...»;
- номінативні: «Море (Він_Вона_Воно)», «Тотальне безсоння (день 15)»;
- інфінітивні: «...І довго-довго пальці цілувати...», «Так іти через ніч»;
- генітивні: «Без птахів_без листя_без трави». Генітивні речення – це односкладні речення, в яких головний член виражений родовим відмінком іменника, що означає наявність або відсутність чогось. Вони можуть стверджувати або заперечувати.

Еквівалентами речення виступають такі структури (за К. Шульжуком [66]) а А. Загнітком [17]:

- незакінчені / перервані / обірвані речення;
- питальні слова-речення;
- формули мовного / мовленнєвого етикету;
- речення-звертання.

Нами виявлено такі типи: «Як білка...», «Бо так»; «Welcome, драконе!», «Здрастуй, Любове». Вони не мають достатньої інформативності, щоб

виражати ту чи іншу думку, зважаючи на їх незавершеність граматичну, проте змістова завершеність у них присутня.

З урахуванням наявності другорядних членів у заголовках можна спостерігати як поширені, так і непоширені конструкції. Поширені речення є найбільш характерними для мовлення: вони послідовно з'являються в різних типах текстів і мають традиційну синтаксичну структуру з підметом, присудком і групою залежних елементів.

Поширення заголовків-речень відбувається за допомогою атрибутів, виражених означенням: «Тотальне безсоння (день 15)», «...Ну навіщо тобі цей задовбаний, ситий Париж?». Л. Павлюк зазначає, що номінативно-дієслівна група служить основою для «складніших структурних моделей, які передбачають урізноманітнення інформаційних параметрів» [41, с. 29]. Такими поширювачами виступають у досліджуваних текстах як об'єктні елементи – додатки: «Богові сніться флокси», «Банально про яблука», «І щось сказати не було вже сили...», «...Ну навіщо тобі цей задовбаний, ситий Париж?», так й обставинні: «...І довго-довго пальці цілувати...», «Так іти через ніч», «І дзвіниця захрипла на рання від пізніх дощів», «Розмова з Євою за філіжанкою кави в барі "Едвін"».

Поширення заголовків-речень може відбуватися і кількома компонентами одночасно: «...І довго-довго пальці цілувати...».

Непоширені речення, на відміну від поширених, мають іншу будову й семантичну специфіку, тому використовуються значно рідше. Їхня структура більш лаконічна, а зміст часто спрямований на виконання особливих комунікативних функцій – передачу яскравого емоційного імпульсу, фіксацію окремого факту чи формулювання запитання до адресата. Через свою стислість такі конструкції містять мінімум інформації та здебільшого обмежуються коротким і точним окресленням змісту без додаткових деталей.

Оскільки заголовки нерідко характеризуються пропуском головних членів, у них часто трапляються неповні речення: ««...Три трупи риб у баняку з водою», «Камбалу калабань – на пательню пісної ночі», «Цей безконечний, наче дощ осінній».

Прості речення мають ускладнювальні компоненти, серед яких вставлені конструкції, звертання, однорідні елементи: «Тотальне безсоння (день 15)», «Море (Він_Вона_Воно)», «Welcome, драконе!» «Здрастуй, Любове», «Метелику-Жуане, не боїшся?».

Складні речення представлені такими конструкціями:

а) складносурядні речення із відношеннями протиставлення і причиново-наслідковості: «І вже не диво – а просто димно» «У Львові був дощ – і у Львові не було тебе...»;

б) складнопідрядні. За структурно-семантичною класифікацією виділяємо такі типи:

Нерозчленованої структури:

– присубстантивно-означальні: «Я хочу в Місто, де живуть дощі», «Речі, які я люблю робити з тобою», «Боженько_що_один_на_всіх»;

– займенниково-співвідносні: «Та, що перевертала пінгвінів...», «Та, що знову перевертає пінгвінів», «Та, що перевертає пінгвінів»; «Передсвятковий віршик про те, чого не буде (?)»;

Складнопідрядні речення розчленованої структури з підрядними:

– міри: «Цей безконечний, наче дощ осінній», «Безпритульно, як дощ на селі»;

– порівняльне: «Зимне місто відпустить мене, як священик – гріхи»;

Виявлено компонент складного речення: «Де горохи білі»;

в) безсполучникові конструкції: «Ти ще не знаєш – завтра впаде сніг», «Бо сказано було - це осінь», «...Забувати поденно – спочатку зникає лице...», «Смішне бажання! – Господи, прости».

Виявлено і дискретні моделі заголовків. Фрагментарність сучасного художнього тексту проявляється в його дискретності, тобто у виокремленні певних частин, без розуміння яких неможливо повністю осягнути зміст твору. У літературних текстах простежується розчленування висловлень (зокрема й заголовкових), що зумовлене авторським задумом. Фрагментація художнього полотна має подвійний характер: з одного боку, вона підкреслює значущість окремих елементів, а з іншого – відображає специфіку авторського сприйняття й інтерпретації цих фраз: «Листопад. Жіноче» «Київ_весна» та ін.

Отже, у заголовках домінують прості заголовки-словосполучення. Це вказує на прагнення авторів обирати максимально стислі, виразні й водночас інформаційно насичені назви. Заголовки творів зазвичай короткі та лаконічні, але при цьому багатозначні й змістово глибокі; водночас навіть назви-розгорнуті речення не розкривають повністю змісту твору, залишаючи певну інтригу та підтримуючи інтерес читача.

Простежуємо глибокий зміст почуттів кохання, переживання, очікування, непередбачуваності і разом з тим авторка уникає важкої лексики, мова назви залишається простою та доступною читачеві, що робить поезію ще більш привабливою та спонукає до прочитання. Граматичний аналіз довів, що більшість заголовків аналізованих текстів є іменниками, за структурою – це заголовки-слова і заголовки-словосполучення.

Індивідуальність та неперевершеність авторки і в тому, що вона, поряд із філософськими питаннями, не оминає питань повсякденності та буденності, адже це основа нашого життя.

Заголовки мають стилістичне забарвлення, вирізняються емоційною наповненістю, але не напругою. Назви творів Ганни Осадко мають виразну конотацію, яскраву символічність. Авторка вміло використовує заголовки для привернення уваги читача та підготовки їх до основного посилу вірша. Вони захоплюють глибиною, сповнені іронії, філософії та гуманізму.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ ОПРАЦЮВАННЯ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ УЧНЯМИ 10 КЛАСУ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ

3.1. Аналіз програми з української мови та підручників для профільної школи

Старша школа є завершальним етапом навчально-виховного процесу в закладі загальної середньої освіти. Саме на цьому рівні підсумовуються та узагальнюються результати попереднього навчання, формується система загальнолюдських, зокрема морально-етичних цінностей – гідності, чесності, справедливості, турботи, поваги до життя, до себе та до інших людей. Водночас на цьому етапі закладаються ключові компетентності, необхідні сучасній, конкурентоспроможній на національному й глобальному ринку праці особистості, забезпечується ґрунт для її успішної самореалізації в суспільстві.

Профільне навчання української мови в старших класах має свої особливості. Воно спрямоване на інтенсивний мовний та інтелектуальний розвиток учнів, удосконалення їхнього творчого мислення, уяви, мовного чуття й мовного смаку. Важливим результатом є формування усвідомленої, позитивної мовної поведінки, розвиток мовленнєво-комунікативних умінь, творчих здібностей, здатності до самостійного навчання та мовленнєвого самовдосконалення. Усі ці складники безпосередньо впливають на якість засвоєння інших навчальних предметів, визначають успішність майбутньої професійної діяльності та сприяють ефективній соціальній адаптації.

Програма з української мови для профільного навчання учнів 10-11 класів (філологічний напрям, профіль – українська філологія) «розроблена на підставі Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р.

№ 1392, з урахуванням Державного стандарту початкової загальної освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 р. № 462), Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти (2003), «Рекомендацій Європейського Парламенту та Ради Європи» (2006), програми із української мови для 5–9 класів для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (2012-2015, зі змінами 2017 р.), відповідно до Концепції профільного навчання в старшій школі (наказ Міністерства освіти і науки від 21.10.2013 р. № 1456), положень концепції «Нова українська школа» (2016 р.), Типового навчального плану для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (проект) (2017)» [60].

Мета профільного навчання полягає у «формуванні інтелектуально розвиненої, морально досконалої, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка вільно володіє виражальними засобами сучасної української літературної мови, її стилями, різновидами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), відзначається активною громадською позицією, готовністю до подальшого професійно орієнтованого навчання, спроможна самостійно визначати цілі самонавчання, самовиховання й саморозвитку та дієво їх реалізовувати» [60].

Як наслідок, програма передбачає:

- формування мовних компетентностей учнів через поглиблення знань про мову як багатофункціональну знакову систему та суспільне явище;

- формування мовленнєвих і комунікативних компетентностей забезпечується поглибленням знань про функціонально-стилістичну систему української мови та про мовленнєву діяльність; оволодінням різноманітними стратегіями й тактиками ефективної комунікації; формуванням умінь сприймати, аналізувати й зіставляти мовні явища, розвитком здатності логічно обґрунтовувати власну позицію та

формуванням умінь переконливо висловлювати думки; • розвитком уміння генерувати нові ідеї й ініціативи;

- формування лінгвокультурознавчої компетентності включає розвиток цілісного уявлення про мову як національно-культурний феномен;

- формування дослідницької та медіаосвітньої компетентностей передбачає здатність сприймати, розуміти, систематизувати, трансформувати й використовувати інформацію з різних джерел;

- формування умінь самостійної філологічної роботи охоплює опрацювання текстів різних стилів і жанрів, у тому числі тих, що сприяють гармонізації психоемоційного стану або містять моделі життєвого успіху; роботу з різними джерелами наукової й довідкової інформації з лінгвістики, зокрема електронними словниками; визначення мовних норм щодо вживання конкретних мовних явищ; оволодіння основними прийомами інформаційної обробки та редагування тексту.

Досягненню мети і розв'язанню завдань профільного навчання української мови сприятиме використання положень взаємопов'язаних сучасних наукових підходів: особистісно орієнтованого, компетентнісного, комунікативно-діяльнісного, когнітивно-комунікативного, соціокультурного, текстоцентричного.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів відображені в компонентах ключових і предметної компетентностей, які мають бути сформовані у процесі навчання:

- *когнітивний (знаннєвий)*, що окреслює відображає свідоме оволодіння мовою у послідовності від знань у вигляді правил та інструкцій до мовленнєвих навичок і вмінь (компетентностей) на основі засвоєних знань,

- *праксеологічний (діяльнісний)*, що передбачає цілеспрямовану підготовку до виконання успішної, ефективної, оптимальної діяльності з метою досягнення очікуваного результату,
- *аксіологічний (ціннісний)* (у процесі співпраці вчителя та учнів під час навчання української мови створюються нові цінні продукти, розвивається творчий потенціал особистості),
- *інтерактивний (поведінковий)*, що відображає тактики та стратегії взаємодії суб'єктів в умовах профільного навчання.

У процесі профільного навчання важливо актуалізувати лексичну (лексикон), семантичну й граматичну (семантикон) компетентності учнів. Опанування орфоепічної, орфографічної та фонологічної компетентностей, сформованих у попередніх ланках освіти й таких, що вже набули статусу міцних умінь, продовжується, однак функції цього навчального матеріалу розширюються: акценти зміщуються на складніші орфограми та пунктограми, зокрема ті, що потребують контекстуального аналізу та свідомого вибору нормативного варіанта. Особлива увага в профільному курсі приділяється розвитку лінгвокультурологічної, соціолінгвістичної та прагматичної компетентностей (прагматикону). Йдеться про засвоєння лінгвістичних маркерів соціальних стосунків, етномовних культурних універсалій, мовних етикетних формул, особливостей стилів, підстилів та профільних мовних жанрів. Ці жанри ґрунтуються на профільній інформації, її понятійному змісті та специфічних каналах комунікації, що забезпечує вироблення здатності ефективно й адекватно застосовувати мовні засоби у професійно зорієнтованих ситуаціях спілкування.

Зміст навчального матеріалу програми структурується з урахуванням тісно взаємопов'язаних лінгвістичної, мовної, мовленнєвої (комунікативної), соціокультурної, діяльнісної (стратегічної) ліній.

В 10 класі до нормативного шкільного курсу вводиться навчальний матеріал з комунікативної, перцептивної лінгвістики, соціо-, прагма-, етнолінгвістики, лінгвокультурології, культури мовлення.

В 11 класі учень може розуміти довготривале мовлення, програми телебачення і фільми, складні документальні й літературні тексти, спеціалізовані статті, оцінюючи особливості їх стилю. Має добрий набір різноманітних мовленнєвих засобів, який дозволяє обирати формулювання для чітких висловлювань у певному стилі на широке коло загальних, академічних, професійних або побутових тем, постійно підтримує високий рівень граматичної правильності; в його мовленні помилки зустрічаються рідко. Легко і вправно здійснює інтеракцію, добираючи й застосовуючи невербальні та інтонаційні засоби. Може брати участь у дискусії українською мовою, писати листи, твори або доповіді на складні теми, підкреслюючи те, що здається найважливішим, відповідно до уявного читача. Може готувати резюме, здійснювати огляд професійних або літературних праць, писати українською мовою власні літературні твори.

В 11 класі Програма в профільному класі передбачає вивчення української мови 4 год. на тиждень. Тема «Поглиблення і систематизація найважливіших відомостей із синтаксису, пунктуації і стилістики» вивчається упродовж 24 год. Вона передбачає вивчення словосполучення, простого і складного речення, зокрема «Синтаксису і пунктуації української мови», що передбачає вивчення такого матеріалу: «Загальна характеристика синтаксичних одиниць. Словосполучення як одиниця синтаксису. Типи словосполучень за морфологічним вираженням головного слова. Типи підрядного зв'язку у словосполученні. Використання синонімічних дієслівних словосполучень у різних стилях. Речення як основна синтаксична і комунікативна одиниця. Стилістичні функції модальних різновидів речень. Риторичне запитання, його стилістичні функції. Граматична основа речення.

Порядок слів у реченні як стильова ознака мовлення. Складні випадки координації підмета і присудка. Складні випадки кваліфікації другорядних членів речення. Написання прикладки. Порівняльний зворот, його функції в реченні», а також теми «Складні і багатокomпонентні речення. Стилiстичні особливості складних речень» із вивченням таких питань: «Особливості структури та семантики сполучникових /складносурядних та складнопідрядних/ і безсполучникових, багатокomпонентних речень. Складнопідрядні означальні речення і дієприкметникові звороти; складнопідрядні обставинні речення і дієприслівникові звороти. Складнопідрядні речення з підрядними порівняльними і порівняльними звороти. Період». Одним із очікуваних результатів навчання є те, що учень /учениця «аналізує словосполучення і речення з погляду їх структури і комунікативного призначення, доречно використовує їх в усному й писемному мовленні» [60]. Когнітивна складова, серед інших, передбачає, що учень визначає типи зв'язку між компонентами підрядного словосполучення; орієнтується в особливостях структури простих та ускладнених речень (з однорідними членами, звертаннями, вставними словами й реченнями); уміє розпізнавати односкладні й двоскладні, поширені й непоширені, повні й неповні, ускладнені й неускладнені прості речення, а також звертання та визначати їхню стилістичну функцію в тексті; а також *розпізнає* складні речення різних типів, визначає їхню структуру, види і засоби зв'язку між простими реченнями; правильно й доцільно використовує виражальні можливості складних речень різних типів у текстах різних стилів.

Процес опанування теми словосполучення в закладах загальної середньої освіти передбачає кілька послідовних етапів:

1. перше ознайомлення з поєднанням слів у початковій школі;
2. пропедевтичне вивчення в 5 класі;
3. засвоєння сполучуваності слів під час вивчення морфології в 6–7

класах;

4. ґрунтовне опрацювання питання у 8–9 класах;
5. систематизація та узагальнення матеріалу у старшій школі (10–11 класи) [39].

Варто підкреслити, що згідно з чинними навчальними програмами тема словосполучення окремо подається в 5 та 8 класах. У модельній навчальній програмі «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори О. Заболотний, В. Заболотний, В. Лавринчук, К. Плівачук, Т. Попова) у межах розділу «Відомості із синтаксису та пунктуації» пропонуються для засвоєння такі питання: розмежування словосполучення й інших одиниць (слова та речення), а також визначення головного і залежного компонента в словосполученні.

У 8 класі вивчення словосполучення здійснюється більш ґрунтовно й спирається на вже набуті знання. Учні ознайомлюються з різновидами словосполучень за будовою, з типовими граматичними помилками у словосполученнях, а також виконують повний синтаксичний розбір цієї одиниці.

Слід зауважити, що навчання синтаксису загалом, а також опрацювання тем, пов'язаних із словосполученням, ґрунтується на кількох підходах. Структурно-статичний підхід розглядає будову словосполучень і речень, їхні формальні ознаки без урахування мовленнєвої ситуації. Семантико-синтаксичний підхід спрямований на вивчення змістової організації синтаксичних одиниць, аналіз смислових відношень між їхніми компонентами. У працях деяких учених він отримав назву процесуального, оскільки передбачає розкриття семантико-граматичних зв'язків та взаємозалежностей, що реалізуються між частинами мовленнєвих структур.

Вимогам сучасної освіти відповідає комунікативний підхід, який послідовно втілюють І. Вихованець, К. Городенська, М. Плющ, К. Шульжук.

Основне його завдання – сформувати в учнів уміння використовувати синтаксичні одиниці як засіб комунікації. Із другої половини ХХ століття в україністиці активно поширюється структурно-семантичний підхід, орієнтований на вивчення функціонування синтаксичних одиниць у мовленні, адже мова безпосередньо пов'язана з мисленням і процесами спілкування.

Аналіз названих підходів засвідчує, що більшість досліджень зосереджується на реченні, тоді як словосполученню часто надається допоміжне значення. У сучасній школі домінує комунікативний підхід, оскільки головною метою курсу «Українська мова» є формування вміння «вільно, комунікативно виправдано використовувати виражальні засоби української мови. Здобуті знання мають стати інструментом для розв'язання життєвих завдань, сприяти особистісному розвитку, соціалізації, успішному професійному становленню й організації власного життя» [5, с. 2].

Послідовне й багаторазове опрацювання теми словосполучення протягом усього шкільного навчання забезпечує повне розуміння цієї синтаксичної одиниці та її характерних ознак, проте здебільшого спирається на традиційні концепції. Зміна програм і методик у межах реформи Нової української школи не привела до оновлення підходів до тлумачення словосполучення.

У програмах пропонуються вправи, спрямовані на визначення словосполучень у реченні, усунення граматичних помилок, складання речень із заданим набором словосполучень, з'ясування граматичних засобів зв'язку між компонентами, а також виконання синтаксичного розбору словосполучення. Водночас у підручниках наголошується, що однорідні члени речення (з'єднані сурядним зв'язком) до словосполучень не належать. Відповідно, завдання спрямовані на опрацювання лише підрядних

словосполучень.

Однак у сучасних мовознавчих студіях дедалі частіше висловлюються міркування про потребу виокремлювати сурядні словосполучення поряд із підрядними. Така позиція є обґрунтованою, зважаючи на те, що в мовній системі розрізняють не лише складнопідрядні, а й складносурядні речення. Це означає, що сурядний зв'язок є повноцінною синтаксичною категорією: якщо він може поєднувати частини складного речення й виражати різні смислові відношення, то логічно припустити, що подібні відношення реалізуються і між словами, з'єднаними сурядними сполучниками.

Попри це, теорія сурядних словосполучень ще не отримала офіційного статусу в українському мовознавстві, тому в шкільній практиці продовжують дотримуватися класичного підходу. Проте учнів варто ознайомлювати з різними науковими трактуваннями та спонукати до критичного мислення. На нашу думку, альтернативний погляд доцільно вивчати на факультативах або спеціальних курсах старшої школи. Це зумовлено кількома чинниками.

По-перше, «психологічні особливості старшокласників характеризуються високим рівнем мисленнєвої активності й самостійності. На відміну від молодших школярів, для яких домінує механічне запам'ятовування, учні 10–11 класів схильні до аргументованих суджень і логічних висновків. <...> Звичайний навчальний інтерес у них переходить у зацікавлення науковими питаннями, теоретичними проблемами та окремими галузями знань» [36, с. 45].

По-друге, старшокласники вже засвоїли матеріал про словосполучення в попередніх класах і чітко розуміють різницю між синтаксичною організацією речення та словосполучення. Це дає змогу сприймати альтернативні погляди на проблему й осмислювати їх у ширшому науковому контексті. Такий підхід допоможе вийти за межі обов'язкової навчальної програми, сприятиме зверненню учнів до наукових джерел і стане основою

розвитку їхньої самостійної пізнавальної активності.

У підручнику «Українська мова (профільний рівень) [59] на сторінках 85–100 подано необхідну інформацію для повторення словосполучення, зокрема «Словосполучення як одинця синтаксису», «Типи словосполучень за морфологічним вираженням головного слова», «Типи підрядного зв'язку в словосполученні» та «Використання синонімічних безприменникових і применникових словосполучень у різних стилях». Там розміщені вправи на виділення словосполучень із тексту/речень, які б мали рівнозначні слова із визначенням у реченні їх синтаксичної ролі (вправи 209, 211).

211 З поданих речень виберіть і запишіть по два словосполучення. Поясніть, якими членами речення вони виступають.

1. Як не хочеш, щоб знав твій ворог, не кажи і другові (*Нар. творч.*). 2. Чорні ниви тремтять молочним маревом (*І. Цюпа*). 3. Цвіт — це життя, краса, він завжди на добро (*Ю. Мушкетик*). 4. Правду казали римляни, що поетом не можна стати, поети родяться (*Д. Донцов*). 5. Вона вся з тучі й грому, як з води і роси, — така українська мова (*Б. Харчук*).

Рис. 1

А також вправи на визначення і виписування словосполучень різних за будовою, морфологічним вираженням головного слова та характером синтаксичних відношень (вправа 117, див. підручник), різних за будовою словосполучень та на заміну синонімічними відповідниками (вправа 118). Цікавою нам видається вправа 119, яка частково пов'язана із запропонованою нами методикою, де вивчення, закріплення та повторення інформації відбувається на прикладі поетичних текстів українських митців:

219 Прочитайте уривок із поезії В. Симоненка. Запишіть словосполучення. Поясніть засоби зв'язку слів у словосполученнях.

Мерехтять у тумані огні,
Впали роси на заспані трави...
Ти прийди, усміхнися мені,
Ластів'ятко моє кучеряве.

Рис. 2

Так само повторення вивчення словосполучень відбувається у ході виконання вправи на утворення тих чи інших сполук (вправа 220) та творча вправа (вправа 221) на побудову висловлювання з використанням

теоретичних знань з теми.

220 Утворіть речення, увівши синтаксичне словосполучення, лексичне чи фразеологічне сполучення слів. Поясніть синтаксичні зв'язки між словами.

Зразок. Не грайся з вогнем, бачиш, як сердиться пес!

Гратися ..., брати ..., доводити ..., кидати ..., ловити ..., мати ..., складати ...

221 Підготуйте лінгвістичне повідомлення про типи словосполучень. Упорядкуйте його залежно від аудиторії: 1) ваші однокласники; 2) слухачі підготовчих курсів при університеті; 3) учні 5 класу.

Рис. 3

Для визначення типів зв'язків слів у словосполученні теж використано вправи, які відображають послідовне ускладнення: розгрупувати за типами зв'язку уже готові словосполучення, знайти у тексті; виписати і визначити тип; утворити і запропонувати відомі словосполучення на конкретну тематику (крилаті вислови) і на домашнє завдання: виписати з тексту словосполучення та розібрати їх (вправи 228-232).

Важливо те, що паралельно у підручнику є змога за QR-кодом повторити необхідний теоретичний матеріал, поглибити інформацію з підручника, підручник містить тексти пізнавального характеру (наприклад, про Л. Булаховського, М. Башкирцеву а ін.) та паралельно учні мають змогу опрацювати коректне вживання тих чи інших словосполучень:

УЖИВАЙТЕ ПРАВИЛЬНО!	
Так!	Ні!
У разі потреби, за потреби	У випадку необхідності
Опанувати себе, отямитися	Узяти себе в руки
Влучний вислів	Влучний вираз
Тривала екскурсія	Довга екскурсія
Укласти договір	Заклучати договір
Цей документ	Даний документ
Мати попит	Користуватися попитом
Понад сорок днів	Більше сорока днів
Дати спокій	Залишити в спокої

Рис. 4

Наступним етапом є вивчення використання синонімічних безприйменникових і прийменникових словосполучень у різних стилях з аналогічними типами вправ.

Підсумовуючи, зазначимо, що вивчення синтаксичних конструкцій, зокрема словосполучення – це цілісний і довготривалий процес. Його вивчення починається ще у початковій школі. Профільна школа передбачає повторення вивченого матеріалу в 11 класі, зокрема опрацювання словосполучення у темі «Синтаксис і пунктуація української мови», що передбачає вивчення такого матеріалу: «Загальна характеристика синтаксичних одиниць. Словосполучення як одиниця синтаксису. Типи словосполучень за морфологічним вираженням головного слова. Типи підрядного зв'язку у словосполученні. Вправи, запропоновані у аналізованому підручнику відповідають усім вимогам і їх послідовність відповідає методиці опрацювання матеріалу.

3.2. Особливості вивчення синтаксису в профільній школі

На заняттях вивчення синтаксису, зокрема словосполучення, у профільних класах, згідно з Програмою, доцільно застосовувати різноманітні форми й методи роботи, зокрема:

- Лекційно-семінарські форми: настановні, оглядові, проблемні лекції, семінари-дискусії, колоквиуми.
- Поглиблене опрацювання теорії: реферати, наукові доповіді, самостійне опрацювання навчальної та довідкової літератури, робота з лінгвістичними онлайн-ресурсами, ознайомлення з творчістю вчених-лінгвістів.
- Мовне вправління: виконання різних типів вправ і тестів, створення статей, конспектів, анотацій, рецензій, інтерв'ю, резюме; участь у мовних іграх та конструюванні лінгвістичних завдань.
- Дослідницькі й творчі завдання: написання творів різних видів, есе, аналіз промов, редагування текстів, трансформації, створення діалогів і дискусій, підготовка електронних проєктів.
- Комунікативно-поведінкові практики: моделювання ситуацій вирішення конфліктів, вироблення стратегій конструктивної взаємодії та ефективного спілкування.
- Проблемно-пошукова діяльність: виконання досліджень, інтерактивні та рольові ігри, тренінги, групові форми роботи, створення проєктів.
- Аналітична робота з текстами: аналіз фольклорних, художніх, наукових і публіцистичних текстів та медіаматеріалів з погляду стилістики й експресивності.
- Публічні виступи: підготовка повідомлень і доповідей, презентацій на лінгвістичні, етичні та суспільні теми.
- Колективні й соціальні ініціативи: створення творчих і волонтерських проєктів, застосування інтерактивних методів, розігрування діалогів.

- Позакласна активність: участь у відеоконференціях, олімпіадах, круглих столах.

Методи навчання – «це системні дії вчителя для процесу організації пізнавальної і практичної роботи учнів з метою засвоєння знань з української мови, вироблення відповідних умінь і навичок» [31 с. 36-42]. Кожний метод складається з окремих прийомів, які є складовими методу. Характерною ознакою прийому є частковість і здатність входити в різні методи.

Отже, до традиційних методів навчання української мови зараховуємо:

- усний виклад матеріалу (розповідь, пояснення). У методі усного викладу використовують: лекційні заняття (переважно для учнів старшої школи);
- бесіда (евристична, репродуктивна, узагальнювальна, аналітико-синтетична, контрольна-корекційна);
- спостереження над мовою. Метод, призначення якого – самостійний аналіз мовних явищ на основі активізації мисленневих здібностей учнів;
- робота з підручником. Метод, основний зміст якого – самостійна робота зі спеціальною літературою (підручником, посібником, словником);
- метод вправ. У навчанні української мови використовують різні типи вправ (підготовчі, вступні, пробні, тренувальні, творчі, контрольні): підготовчі (вступні) вправи використовують з метою активізації мисленневих процесів до сприйняття нового матеріалу; пробні вправи проводять у ході вивчення нового матеріалу; тренувальні вправи закріплюють набуті знання; вправи творчого характеру і контрольні вправи є перевіркою набутих знань, умінь та навичок;
- проблемне навчання. Сутність методу – у створенні проблемних ситуацій, формуванні запитань і розв'язанні завдань, які активізують пізнавальну діяльність учнів;

– програмоване навчання. Використання алгоритмів, чіткої, логічної послідовності розумових дій, операцій, результатом яких є правильні результати.

У сучасних умовах на уроках часто використовуються нетрадиційні методи в навчанні української мови. Нетрадиційні методи насамперед пов'язують з використанням інтерактивних методів навчання, тобто методів, що ґрунтуються на взаємодії учителя та учнів.

Інтерактивне навчання – це взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де учень і учитель є рівноправними суб'єктами навчання, усвідомлюють, що вони роблять, рефлексують щодо того, що знають, вміють і здійснюють. З-посеред них для вивчення словосполучення можна запропонувати:

– броунівський рух (використовується для вивчення блоку інформації або узагальнення вивченого. Інформацію подають на картках. Учні знайомляться із зафіксованим матеріалом, передають свої знання іншим учням, а також у відповідь отримують нову інформацію. У підсумку – узагальнення отриманих знань);

– дебати, диспути (має на меті розвиток критичного мислення через обговорення питань проблемного характеру; інформація, якої стосується диспут, повинна відповідати рівню знань, що учні отримують на уроках; завдання мають бути практичними і вимагати продуктивного рівня мислення;

– кейс-метод, або метод аналізу ситуацій (обговорення мовної ситуації проблемного характеру з метою прийняття рішення, пошуку висновків, вирішення проблеми);

– метод «асоціативного куща», «ґрунування» (спонукає учнів творчо мислити й відкрито висловлюватися на певну тему; метод спрямований на стимулювання думки про зв'язки між окремими поняттями; письмовий вид діяльності, що допомагає учневі зрозуміти поняття і зв'язки, які складніше

усвідомити під час застосування традиційних методів навчання. Етапи гронування: записування опорного слова або фрази посередині аркуша паперу; записування необмеженої кількості слів та фраз з обраної теми; встановлення (там, де це можливо) зв'язків між поняттями;

– метод «карусель» (одночасне залучення всіх учасників навчального процесу, активне спілкування та обговорення теми між усіма учнями. Учасники за визначений час обговорюють проблему, занотовують основні думки на аркуші, передають нотатки наступній команді, яка, ознайомившись із викладеним матеріалом, доповнює його. Останній етап – узагальнення;

– метод «коло ідей» (залучення всіх учнів класу до обговорення проблеми);

– метод «круглий стіл» (форма публічного обговорення або висвітлення будь-яких питань, коли учасники висловлюються у визначеній послідовності;

– метод «сенкен» (сенкен – п'ятирядковий неримований вірш, що застосовують на уроках як засіб заохочення учнів. Складаючи сенкен, потрібно дотримуватися певної послідовності: перший рядок – слово для позначення теми, другий – опис теми (2–3 слова), третій – дія, пов'язана з темою, четвертий – фраза з чотирьох і більше слів, п'ятий – лише одне слово);

– метод портфоліо (призначений для систематизації результатів самостійної роботи учнів, узагальнення, поглиблення й розширення знань, отриманих на аудиторних заняттях);

– метод проєктів (комплекс дій, який організовує вчитель і самостійно виконує учень (учні). Результати такої діяльності повинні бути матеріальними, тобто відповідно оформленими: альбом, альманах, газета, схема, таблиця, візитівка, фотоколаж, комп'ютерна презентація. Закінчений

проєкт передбачає його обов'язковий захист і аналіз результатів);

Кожен із нетрадиційних методів можна використовувати на уроці української мови, проте лише фрагментарно. Окрім того, під час одного уроку не потрібно вживати надмірну кількість інноваційних технологій.

Вправа – це один із найважливіших різновидів усної чи письмової роботи на уроках з української мови, основним завданням якого є презентація теоретичних знань на практиці, формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок, перевірка якості засвоєння теорії.

За дидактичною метою (класифікація В. Онищука) виділяють вправи:

1) підготовчі (пропедевтичні) – виконують перед вивченням нового матеріалу з метою актуалізації вмінь і навичок учнів для свідомого засвоєння мовознавчої теорії;

2) вступні – виконують безпосередньо після засвоєння матеріалу. Такі вправи допомагають осмислити поняття, правило, виробляють уміння й навички застосовувати теоретичні знання на практиці;

3) тренувальні – під час виконання закріплюються мовні вміння й навички;

4) завершальні – до них належать проблемні завдання практичного характеру, творчі роботи, а з метою перевірки – контрольні роботи.

Система вправ, спрямована на формування компетентностей з теми «Словосполучення як одиниця синтаксису», «Типи словосполучень за морфологічним вираженням головного слова», «Типи підрядного зв'язку в словосполученні», ґрунтується на сучасних принципах компетентнісно орієнтованого навчання, що передбачає розвиток не лише знань, а й практичних умінь, творчих здібностей та критичного мислення учнів 11 класу.

Психолого-педагогічні засади завдань передбачають, що учні старшої школи мають розвинене абстрактне мислення, здатність до аналізу й синтезу

мовних явищ. Водночас навчання українського синтаксису в 11 класі потребує переходу від репродуктивного рівня до продуктивного й творчого.

Тому система вправ передбачає: аналіз (пошукові завдання) → вплив на когнітивні операції «аналіз–синтез»; класифікацію (логічні вправи) → розвиток уміння структурувати лінгвістичний матеріал; трансформацію (конструктивні вправи) → формування навичок свідомого оперування мовою; творчу діяльність (мікротвори, мініатюри) → розвиток мовленнєвої компетентності; інтерактивність → підвищення мотивації та залученості учнів.

Це відповідає вимогам Державного стандарту повної загальної середньої освіти щодо формування комунікативної, лінгвістичної та творчої компетентностей.

Вправи розташовані від простих (актуалізація знань) до складних (творчі та дослідницькі), що створює логічне навчальне навантаження та поступове його ускладнення.

Ознаки словосполучення як одиниці синтаксису – база для подальшого вивчення морфологічного вираження головного слова і видів підрядного зв'язку. Зміст уроків опирається на знання, здобуті раніше (у 7–9 класах), і водночас готує учнів до складніших явищ синтаксису (синтаксичний розбір, аналіз складних речень).

Навчання синтаксису словосполучення відбувається через реалізацію мовленнєвих завдань – робота з назвами творів.

Учні виконують різноманітні види діяльності: від аналітичного пошуку до творчої генерації текстів. Вправи охоплюють різні способи пізнання: інтелектуальний аналіз, творчість, роботу в групах.

Запропоновані вправи 1–2 допомагають учням: відновити попередні знання; налаштуватися на дослідження; активізувати мовленнєві навички; використання поетичного тексту мотивує, створює емоційне занурення.

Вправи 3–9 спрямовані на усвідомлення суті поняття «словосполучення», його структурної природи, критеріїв класифікації. Завдання містять аналіз, класифікацію, моделювання, спостереження за текстом. Використання художньої літератури формує естетичне сприйняття мови, збагачує мовлення учнів. На етапі закріплення і формування вмінь переважають вправи на розпізнавання, зіставлення, визначення типів зв'язку, усунення помилок. Інтерактивні методи (електронні ресурси, ігрові ситуації) сприяють підвищенню мотивації та розвитку цифрової компетентності. На етапі творчої діяльності й застосування знань вправи забезпечують уміння: свідомо добирати словосполучення, створювати тексти з певною синтаксичною побудовою, бачити стилістичну роль різних видів зв'язку. Це відповідає вимогам Програми щодо творчого застосування мовних знань. На етапі контролю, рефлексії та самооцінювання варто запропонувати тести й рефлексивні вправи, які долучають учня до усвідомлення власного рівня знань, власного поступу, сильних та слабких сторін у роботі.

Система вправ орієнтована на компетентнісний підхід. Учень не просто засвоює терміни «керування» чи «узгодження» – він застосовує їх у власному мовленні, усвідомлює стилістичне значення синтаксичних конструкцій.

Загалом передбачені групові форми роботи та завдання з вибором (теми, рівень складності), творчі вправи. Це враховує інтереси та індивідуальні можливості кожного учня.

Вправи з використанням Padlet, Miro, Google Forms, Classtime активізують учнів, створюють ефект занурення в навчальне завдання.

Кожне поняття вводиться через діяльність: від пошуку – до створення власних конструкцій.

Після виконання системи вправ учні мають уміти: розмежовувати словосполучення та речення; класифікувати словосполучення за морфологічним вираженням головного слова; визначати типи підрядного

зв'язку; усвідомлювати стилістичну роль словосполучень; конструювати власні висловлювання з різними видами зв'язку; аналізувати художні тексти та їх заголовки з позиції синтаксису.

Пропонуємо **підготовчі** вправи:

Вправа 1. «Знайди словосполучення» (фронтальна робота). Завдання. Прочитати вірш / заголовки віршів, виписати словосполучення, визначити ядерне слово. Погрупувати заголовки за тематичним критерієм.

Можна запропонувати один із віршів Ганни Осадко або працювати з заголовками віршів, щоб знайти схожі мотиви чи зі схожими словами в заголовках (наприклад, у письменниці слово «осінь», «буколіка» чи ін.)

Питання: 1) Які ознаки словосполучення помітні у прикладі? 2) Чи виявлено фразеологізовані словосполучення?

Вправа 2. Інтерактивна «Гра-розминка»: «Слово + слово =». Учитель пропонує слово (іменник/дієслово/прикметник) із заголовків авторки, учні добирають залежне слово так, щоб утворилось словосполучення. Або називає головне слово, учні пропонують залежне, потім зіставляють із авторськими.

Вправа 3. Аналітична: «Словосполучення чи непоширене речення». Учні пропонують розмежувати словосполучення і непоширені речення та пояснити, чому деякі поєднання слів є реченнями, а деякі – ні.

Вправа 4. З художньої літератури: «Знайди семантичні зв'язки». Запропонувати заголовок-речення із творчості поетеси (наприклад, «Зимне місто відпустить мене, як священик – гріхи»). Потрібно виписати словосполучення, визначити головне та залежне слово, охарактеризувати семантичні відношення (об'єктні, атрибутивні, обставинні).

Вправа 5. Класифікаційна: «Збери таблицю». Учні працюють у групах: кожній групі пропонується знайти набір словосполучень-заголовків у творчості, які потрібно розкласти за вираженням головного слова: іменникові, дієслівні, прикметникові.

Вправа 6. Трансформаційна: «Зміни головне слово». Дискусія. Завдання: змінити головне слово так, щоб словосполучення перейшло до іншого типу. Чи можлива така заміна у всіх пропонованих заголовках. Чи не змінюється значення? Приклад: «Дитяча кімната» – «Кімната для дітей».

Завдання: «Зимова елегія», «Мій ангел», «Головний біль», «Копання картоплі», «Робітничі квартали», «Колами по воді», «Вереснева малина», «Блакитна троянда», «Лютневі пейзажі», Зимове замовляння», «Весняна буколіка», «Осінні парки», «На розі вулиці...», «Гора Любові», «Зимова елегія», «Осінні алюзії», «Осіннє замовляння», «Казочка про хепі-енд», «Генеральне прибирання», «Нечитана жінка», «Спроба медитації», «Медовий пилочок», «Бабусині капці», «Жінка зі снігу».

Вправа 7. Інтерактивна «Створюємо карту словосполучень» (Padlet, Miro)

Учні на онлайн-дошці створюють «кластер»: у центрі – іменник/дієслово/прикметник/прислівник, по колу – залежні слова. Можна запропонувати прочитати один із віршів письменниці із назвою-іменником і запропонувати утворити словосполучення-назву. Можна провести це у форму групової роботи.

Типи підрядного зв'язку в словосполученні

Вправа 8. Теоретична тренувальна: «Визначте зв'язок»

Учні визначають тип підрядного зв'язку у словосполученнях-заголовках авторки.

Вправа 9. Творча групова: «Три художні мініатюри». Групам дають різні типи зв'язку; кожна має створити коротку мініатюру (3–4 речення), у якій домінуватимуть обрані. Для першого можна підібрати заголовки авторки.

Вправа 10. «Розподільне лото». Учні отримують картки трьох кольорів: червоні — узгодження; сині — керування; зелені — прилягання.

Учитель зачитує словосполучення-заголовки, учні піднімають відповідну картку.

Завершальні вправи

Вправа 11. «Мікротвір із умовою». Написати 6–7 речень міні-тексту на одну з тем заголовку-словосполучення. Використати 5 словосполучень із керуванням; 3 – з узгодженням; 2 – із приляганням.

На домашнє завдання можна запропонувати портфоліо. Цей метод призначений для систематизації результатів самостійної роботи учнів, узагальнення, поглиблення й розширення знань, отриманих на аудиторних заняттях. Завдання: підібрати 10 прикладів заголовків-словосполучень творів улюбленого автора /авторки. Або запропонувати свої (якщо хтось пише вірші). Можна так само запропонувати до вірша декілька варіантів назви і умотивувати їх.

Отже, оволодіння синтаксичними нормами української мови є одним із важливих елементів загальноосвітньої підготовки учнів. Результативність всебічного розвитку мовної особистості учнів залежить від низки педагогічних ідей, які уможлиблюють цей розвиток на різних рівнях його організації. Провідними серед них є такі положення: реалізація компетентнісного підходу в освітньому процесі; використання дидактичного матеріалу, дібраного на високому навчально-методичному рівні; принцип єдності навчання, розвитку й виховання особистості; стимулювання навчальної співпраці тощо.

Використання літературних текстів, зокрема заголовків-словосполучень поезії, аналіз стилістики словосполучень, міні-дослідження – це міжпредметний зв'язок з українською літературою, культурою, стилістикою мовлення.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження ми дійшли до таких висновків:

Заголовок виступає ланкою комунікації між автором і читачем, виконуючи роль першого етапу встановлення контакту. Вдало підібрана назва сприяє кращому розумінню твору, полегшує орієнтацію в його змісті та підкреслює головний смисловий акцент. Заголовок можна розглядати як «обличчя» твору: від його привабливості, ясності, емоційної насиченості та ефекту залежить сприйняття тексту та популярність автора.

Заголовки досліджуваних поетичних текстів Ганни Осадко відображають лексику двох груп: власні назви (оніми) та загальні назви (апелятиви).

Загалом власні назви не часто стають складниками віршів Ганни Осадко (приблизно 10% від усіх аналізованих заголовків), проте їх набір дуже широко представлений різними класами онімів, що свідчить про введення в контекст твору цінної конотативної інформації, яка служить виразником культурних контекстів.

Власні назви найповніше представляють антропоніми. Серед них особові імена у повній формі, скорочення, аббревіатури та ін.: «Оленка та її золоті кролики», «Лоліта»; «Пам'яті Хаміда Х.», «Для Н.Б.», «Для О.К.». Особові імена входять до складу сполук: особове ім'я та прізвище: «Для Оксани Куценко»; а також поєднання особового імені чи його варіанта з міфонімами, з іменем по батькові та апелятивом: «Аня_Мороз», «Ганна-Галатея»; «Івано_яковичо_жовтень». Серед топонімів наявні ойконіми та похідні від них, а також пелагоніми: «У Львові був дощ – і у Львові не було тебе...», «Троянське танго», Сарматське море». Так само малочисельно представлені зооніми, ідеоніми, ергоніми, біблійоніми, геортоніми (назв свят), хрононіми, прагматоніми, міфоніми, сортоніми: «Метелику-Жуане, не боїшся?», «Ще одна варіація на едемську тему», «Напередодні Різдва», «Ніч

Небесної Риби», «Delete», «Медея», «Аня_Мороз», «...Час бруту відійшов», «Ниточка із Божого вишиття», «Богові сніться флокси».

Загальні назви частіше виявлені у поезіях авторки і порівняно з власними назвами становлять у заголовках 90%. До найбільших за частотністю груп належать назви, що позначають часові поняття і назви пір року (13%), назви осіб, професійні слова та терміни, назви тварин та назви дій і процесів: «Жовтень», «Лютневі пейзажі», «Осінні мовчання», «Справи на осінь», «Весно-красна, прийди, ріднесенька», «Літній сон», «Передсвятковий віршик про те, чого не буде (?)», «Пост_святковий синдром», «Перша котяча елегія» «Друга котяча елегія» «Та, що перевертає пінгвінів», «Та, що перевертала пінгвінів...», «Та, що знову перевертає пінгвінів», ««Бо щастя – білий кролик...», «Друга спроба медитації», «Монтаж», «За_в_мерти», «Ворожила-замовляла...». Менш чисельною є група заголовків, що позначає абстрактні поняття та явища природи, назви неживих предметів та речовин, рослин: «Обітниця», «Від щастя», «Про кольори», «...Цей сніг старий...», «І вже не диво – а просто димно», «Туман», «Жінка зі снігу», «Перстень кинула в криницю», «Квачик», «Лист до друга», «Жовта субмарина», «Ниточка із Божого вишиття», «Квачик», «Камбалу калабань – на пательню пісної ночі», «Будяк», «Буцім яблуко перше», «Гранатова любов». Значно менше назв-характеристик та назв за професією, заголовків, що вказують на місце чи напрям, назв ритуалів: «Боягузка», «Я хочу в Місто, де живуть дощі», «Сад», «Зимне місто відпустить мене, як священик – гріхи», «Осіннє замовляння», «Тополині ворожіння»;

Виділяємо в окрему групу висловлювання, які є сталими фразами: «Good morning, city», «Над прірвою у житті...», «Бо так», «І т.д.», «На», «1-2-3», «Ви ще дізнаєтесь про те...», «P.S.» та ін.

Аналіз лексики на позначення заголовків поезій демонструє особливості ідіостилю письменниці, її залюбленість у позачасся, цінування

плинності життя і яскравих вражень від того. Група власних назв у поезії не відіграє особливої ролі, зважаючи на те, що поезія тяжіє до впливу на почуття стилістичними фігурами і лексичними засобами без звернення до конкретних персонажів, знаменних подій тощо.

Стисла й максимально насичена інформація, яку передає заголовок, вимагає точної форми подання та виваженого добору мовних засобів. У заголовках Ганни Осадко виявлено: 1) тенденцію впроваджувати до художнього мовлення лексичні одиниці, притаманні живому усному спілкуванню- демократизація та колоквіалізація: «...Ну навіщо тобі цей задовбаний, ситий Париж?», «Петеушники», «Літературщина»; 2) образність, що виконує функцію емоційного «підсилювача» сприйняття через епітети, порівняння, метафори, оксиморони: «Безголова весна», «Про любов зелену»; «Як виноградинка», «Як сива галька», «Безпритульно, як дощ на селі»; «Жінка зі снігу», «А їм вже слова умерли»; «Хлопчик-Старий». Авторка активно послуговується і графікою: «Перед-зимове», «Пост_святковий синдром», «Боженько_що_один_на_всіх», «За_в_мерти», де мовна гра поєднує семантичні зрушення з графічними прийомами – попередні частини виділено, аби створити ефект уповільнення, акценту, а також внутрішнього ритму: «Зим-зимовість» і «Віха-Віхола» підсилюють сугестивний ефект повторенням коренів, створюють подвійні асоціації та викликають сенсорні відчуття; назва «Портрет-пейзаж-портрет» вибудовує відчуття циклічності, безперервного повторення або повернення до початкової точки; 3) інтелектуалізація поезії – вживання термінологічної та професійної лексики «Трансформація», «Буколіка Любові», «Безособове» 4) інтернаціоналізація лексичної системи: «No comments – 2», «Good morning, city», «Казочка про хепі-енд»; 5) автохтонізація: «Позачасся», «Дівчинко-серце...», «Весно-красна, прийди, ріднесенька»; 6) тенденція до мовної економії: «P.S.»; 7)

онімізація одиниць, раніше нетипових для назви твору: «Бо так», «І т.д.», «На», «1-2-3».

Структурно-граматичний аналіз заголовків поезій дозволив нам виявити, що за структурою вони поділяються на речення, словосполучення та слова. Останні становлять 22% від усіх назв і представлені іменниками в називному відмінку та виконують номінативні й інформативну функції. Серед них домінують назви конкретні: «Щоденник», «Дзеркало», «Місток». Меншою частотністю використання характеризуються заголовки, засвідчені іменниками в інших відмінкових формах: «Синові»; нерідко з прийменниками: «Про траву», «З лавандою...», що реалізують в досліджуваних текстах здебільшого локальне чи темпоральне значення: «У плавнях...», «Поза кадром», «Напередодні Різдва».

Виявлено субстантивовані прикметники у якості заголовків: «Операційна»; домінують відносні прикметники: «Різдвяне», «Життєве...»; трапляються дієслова: «За_в_мерти», «І не спати»; займенники: «І нічого»; прислівники: «Дрібно-дрібно...», «Вже»; прийменники «На».

Авторка часто вживає іменники із емоційним забарвленням: «Мурашка», «Літературщина», «Гробки»; фемінітиви: «Боягузка»; слова-терміни та професіоналізми: «Ірїт», «Безособове». Представлені вони і новотворами авторки: «Віха-віхола». Ганна Осадко для заголовків, послуговується іменниками, що вживаються лише у формі однини: «Бісер», «Бузок», «Виноград» та ін. та такі, що вживаються у формі множини: «Колготки», «Гробки», «Обітниці», «ЗАПАХИ» тощо.

За будовою заголовки-словосполучення поділяються на прості та складні, де перші домінують (95% від усіх словосполучень): «Кіно на дві серії» «Лічилка про війну», «Осінні алюзії», «За ліву руку». До словосполучень з корелятивним зв'язком відносимо сполуки: «Ганна-Галатея», «Пісок-полин», «Дівчинко-серце...», «Хлопчик-Старий». Складні і

комбіновані словосполучення у творчості авторки нечисленні: «Розчавлене медуззя кленопаду...», «Золоті геральдичні звірі», «Голос_спортивного_коментатора», «Друга спроба медитації».

У корпусі заголовків-словосполучень виокремлюємо лексичні та синтаксичні. Перші представлені синтаксично нерозкладними словосполученнями, які, зазвичай, постають носіями фактуальної інформації: «Bella donna», «Для Оксани Куценко», «Щедрий вечір».

Натомість набагато чисельнішу групу становлять заголовки, презентовані синтаксичними словосполученнями, передусім підрядними. Найпоширенішими в їхніх межах є прості іменникові словосполучення, засвідчені такими моделями: «прикметник в Н.в. + іменник в Н.в.»; «іменник в Н.в. + іменник в З.в.»; «порядковий числівник в Н.в. + іменник в Н.в.», а також за генітивною моделлю: «іменник в Н.в. + іменник в Р.в.»: «Новорічна буколіка», «Лічилка про війну», «П'ятий океан», «Буколіка Любові». Сурядні словосполучення становлять 0,8%: «Оленка та її золоті кролики», «Вода і ковила».

За характером смислових відношень між компонентами словосполучення поділяються на: 1) атрибутивні («Молода трава»), 2) об'єктні («Флотилія фантому»), 3) обставинні («Колами по воді»), 4) комплетивні («Бабине літо»). Домінують атрибутивні словосполучення.

За частиномовною належністю головного слова іменникові словосполучення переважають: «Медовий пилок», «Бабусині капці».

Проведений аналіз показав, що близько 19% назв оформлено у вигляді речень. За структурою домінують прості утворення: «...Час брюту відійшов...», «Ви ще дізнаєтесь про те...», «...Цей сніг старий...». Вповні представлені у заголовках односкладні речення: означено-особові, безособові, номінативні, інфінітивні, генітивні: «І щось сказати не було вже сили...», «Тотальне безсоння (день 15)», «Без птахів_без листя_без трави».

Виявлено еквіваленти речення: «Як білка...», «Бо так», «Welcome, драконе!», «Здрастуй, Любове». Вони не мають достатньої інформативності, щоб виражати ту чи іншу думку, зважаючи на їх незавершеність граматичну, проте змістова завершеність у них присутня.

Поширення заголовків-речень відбувається за допомогою атрибутів, виражених означенням: «Тотальне безсоння (день 15)», додатками: «Богові сняться флокси», обставинами або кількома компонентами: «...І довго-довго пальці цілувати...».

Активно авторка послуговується неповними реченнями: ««...Три трупи риб у баняку з водою», «Камбалу калабань – на пательню пісної ночі»; ускладненими конструкціями, серед яких вставлені конструкції, звертання, однорідні елементи: «Тотальне безсоння (день 15)», «Море (Він_Вона_Воно)», «Welcome, драконе!».

Серед складних виявлено складносурядні речення із відношеннями протиставлення і причиново-наслідковості: «І вже не диво – а просто дивно», «У Львові був дощ – і у Львові не було тебе...» (0,9%); б) складнопідрядні, де домінують присубстантивно-означальні складнопідрядні речення нерозчленованої структури: «Я хочу в Місто, де живуть дощі», «Речі, які я люблю робити з тобою», «Боженько_що_один_на_всіх» та займенниково-співвідносні: «Та, що перевертала пінгвінів...», «Та, що знову перевертає пінгвінів», «Та, що перевертає пінгвінів».

Безсполучникові конструкції становлять 1,8%: «Ти ще не знаєш – завтра впаде сніг», «Бо сказано було – це осінь», «...Забувати поденно – спочатку зникає лице...», «Смішне бажання! – Господи, прости».

Виявлено і дискретні моделі заголовків: «Листопад. Жіноче» «Київ_весна» та ін.

Послідовне й багаторазове опрацювання теми словосполучення протягом усього шкільного навчання забезпечує повне розуміння цієї

синтаксичної одиниці та її характерних ознак, проте здебільшого спирається на традиційні концепції.

У програмах і підручниках пропонуються вправи, спрямовані на визначення словосполучень у реченні, усунення граматичних помилок, складання речень із заданим набором словосполучень, з'ясування граматичних засобів зв'язку між компонентами, а також виконання синтаксичного розбору словосполучення. Водночас у підручниках наголошується, що однорідні члени речення (з'єднані сурядним зв'язком) до словосполучень не належать. Відповідно, завдання спрямовані на опрацювання лише підрядних словосполучень.

Програма з української мови (10-11 класи) профільного рівня передбачає вивчення української мови 4 год. на тиждень. Тема «Поглиблення і систематизація найважливіших відомостей із синтаксису, пунктуації і стилістики» вивчається упродовж 24 год. Вона передбачає вивчення словосполучення, простого і складного речення, зокрема із вивчення словосполучення – «Синтаксис і пунктуація української мови», що передбачає вивчення такого матеріалу: «Загальна характеристика синтаксичних одиниць. Словосполучення як одиниця синтаксису. Типи словосполучень за морфологічним вираженням головного слова.

Система вправ, запропонована у підручнику, спрямована на формування компетентностей з теми, ґрунтується на сучасних принципах компетентнісно орієнтованого навчання, що передбачає розвиток не лише знань, а й практичних умінь, творчих здібностей та критичного мислення учнів 11 класу.

Вивчення заголовків у поезії Ганни Осадко можна запропонувати для вивчення учням на усіх етапах опрацювання теми «Словосполучення», зважаючи на строкатість форм і типів цих синтаксичних одиниць у авторки.

Серед основних методів і прийомів вивчення словосполучення в 11 класі пропонуємо традиційні (усний виклад матеріалу, зокрема і лекційні заняття; бесіда (евристична, репродуктивна, узагальнювальна, аналітико-синтетична, контрольна-корекційна); спостереження над мовою; робота з підручником; метод вправ (підготовчі, вступні, пробні, тренувальні, творчі, контрольні); проблемне навчання; програмоване навчання) та **нетрадиційні** методи (броунівський рух; дебати, диспути; кейс-метод; метод «асоціативного куща», «групування»; метод «карусель»; метод «коло ідей»; «круглий стіл»; метод «сенкен»; метод портфоліо; метод проєктів та ін.).

Навчання синтаксису в 11 класі потребує переходу від репродуктивного рівня до продуктивного й творчого. Тому система вправ передбачає: аналіз (пошукові завдання) → вплив на когнітивні операції «аналіз–синтез»; класифікацію (логічні вправи) → розвиток уміння структурувати лінгвістичний матеріал; трансформацію (конструктивні вправи) → формування навичок свідомого оперування мовою; творчу діяльність (мікротвори, мініатюри) → розвиток мовленнєвої компетентності; інтерактивність → підвищення мотивації та залученості учнів. Це відповідає вимогам Державного стандарту повної загальної середньої освіти щодо формування комунікативної, лінгвістичної та творчої компетентностей.

Ми запропонували систему вправ, яка доповнює наявні у підручниках. Серед них як аналітичні вправи, так і інтерпретаційно-творчі завдання. Підготовчі та вступні вправи спрямовані на усвідомлення суті поняття «словосполучення», його структурної природи, критеріїв класифікації. Завдання містять спостереження за текстом вправи, допомагають учням відновити попередні знання (інтерактивна «Гра-розминка». Учитель пропонує слово (іменник/дієслово/прикметник) із заголовків авторки, учні добирають залежне слово так, щоб утворилось словосполучення. Або називає головне слово, учні пропонують залежне, потім зіставляють із авторськими).

На етапі закріплення і формування вмінь переважають вправи на розпізнавання, зіставлення, визначення типів зв'язку, усунення помилок (вправа «Словосполучення чи непоширене речення»). Учням пропонують розмежувати словосполучення і непоширені речення з творчості авторки та пояснити, чому деякі поєднання слів є реченнями, а деякі – ні; вправа «Знайди семантичні зв'язки». Запропонувати заголовки-речення із творчості поетеси і завдання: виписати словосполучення, визначити головне та залежне слово, охарактеризувати семантичні відношення (об'єктні, атрибутивні, обставинні); групова робота «Збери таблицю»: кожній групі пропонується знайти набір словосполучень-заголовків у творчості, які потрібно розкласифікувати за вираженням головного слова: іменникові, дієслівні, прикметникові. Можна додати завдання і на виявлення лексичних умінь: знайти відповідні словосполучення, де головне слово іменник певної тематичної групи; вправи трансформаційні: «Зміни головне слово» з елементами дискусії. Завдання: змінити головне слово так, щоб словосполучення перейшло до іншого типу. Чи можлива така заміна у всіх запропонованих заголовках). Інтерактивні методи (електронні ресурси, ігрові ситуації) сприяють підвищенню мотивації та розвитку цифрової компетентності.

На етапі творчої діяльності й застосування знань вправи забезпечують уміння: свідомо добирати словосполучення, створювати тексти з певною синтаксичною побудовою, бачити стилістичну роль різних видів зв'язку (вправа «Мікротвір із умовою»). Написати 6–7 речень міні-тексту на одну з тем заголовку-словосполучення авторки. Використати 5 словосполучень із керуванням; 3 – з узгодженням; 2 – із приляганням).

Загалом передбачені групові форми роботи та завдання з вибором (теми, рівень складності), творчі вправи. Це враховує інтереси та індивідуальні можливості кожного учня. Вправи з використанням Padlet,

Miro, Google Forms, Classtime активізують учнів, створюють ефект занурення в навчальне завдання (інтерактивна «Створюємо карту словосполучень» (Padlet, Miro): учні на онлайн-дошці створюють «кластер»: у центрі – іменник/дієслово/прикметник/прислівник, по колу – залежні слова. Можна запропонувати прочитати вірші письменниці із назвою-іменником і запропонувати утворити словосполучення-назву. Можна провести це у формі групової роботи).

На етапі контролю, рефлексії та самооцінювання варто запропонувати тести й рефлексивні вправи, які долучають учня до усвідомлення власного рівня знань, власного поступу, сильних та слабких сторін у роботі.

На домашнє завдання можна запропонувати портфоліо. Цей метод призначений для систематизації результатів роботи учнів, узагальнення, поглиблення й розширення знань, отриманих на аудиторних заняттях. Завдання: підібрати 10 прикладів заголовків-словосполучень творів улюбленого автора /авторки. Можна також запропонувати підібрати до вірша декілька варіантів назви і умотивувати їх.

Використання літературних текстів, зокрема заголовків-словосполучень поезії, аналіз стилістики словосполучень, міні-дослідження – це міжпредметні зв'язки з українською літературою, культурою, стилістикою мовлення, що дає можливість формувати мовні та лінгвокультурологічні компетентності школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонович М. М. Функції газетних заголовків, виражених сполученням типу NNN. *Іноземна філологія*. 1992. N. 103. С. 103–110.
2. Ануфрієва Н.Д. Структурно-семантична специфіка газетних заголовків. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2019. № 38. Том 3. С. 7–9. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v38/part_3/4.pdf (дата звернення: 13.03.2025)
3. Баранник О. Ю. Кореляція як вид синтаксичного зв'язку між компонентами апозитивного словосполучення. *Ukrainian sense*. 2012. Вип.2. URL: <https://ukrsense.dp.ua/index.php/USENSE/article/view/44> (дата звернення: 11.07.2025).
4. Бачинська Г. В. Лінгвістичний статус заголовків поетичних творів Ліни Костенко: структурний аспект: матеріали Міжнародної наукової конференції «Проблеми загального та порівняльно-історичного мовознавства» (на пошану пам'яті професора В. В. Лучика). Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2020. С. 9–12.
5. Болдарєва, Л. С. Поняття «заголовок» та його ознаки. *Магістерські студії. Альманах / ред. кол. : Д. С. Мальчикова, Т. С. Корнішева*. 2023. Вип. 23. С. 19-23.
6. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
7. Вільчинський О.К. Преса Тернопільщини 1985–1991 років: структурно-змістовий аспект: монографія. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. 160 с.
8. Волощенко Є. І Лінгвопрагматичні особливості заголовків кулінарних відеорецептів (на матеріалі україномовних youtube-блогів). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. Вип.1(208). С. 91–98.

9. Ганна Осадко. Поетичні майстерні. URL: <https://maysterni.com/user.php?id=568&t=1&sf=1> (дата звернення: 14.01.2025).
10. Грицюк Л. Ф. Образно-семантичний підхід до класифікації заголовків. *Мовознавство*. 1992. № 2. С. 51–56.
11. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti> (дата звернення: 22.06.2025).
12. Деркач Л. А. Риторичні функції газетних заголовків. *Типологія та функції мовних одиниць*: наук. журн. / редкол.: Н. М. Костусяк (гол. ред.) та ін. 2014. N. 1. С. 76–85.
13. Євграфова А. О. Заголовок як актуалізатор текстової інформації. *Стиль і текст*: зб. наук. ст. / за ред. В. В. Різуна. 2003. N. 4. С. 141–147.
14. Желтогонова Т. В. Заголовок як компонент українського поетичного тексту: дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Кіровоград, 2000. 260 с.
15. Загнітко А. Еквіваленти речення: статус, обсяг і функційна типологія. *Лінгвістичні студії*: збірник наукових праць. 2009. Вип. 19. С. 80-91.
16. Загнітко А. Методи, методики дослідження сучасного синтаксису. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2009. Вип. 475-477. С. 207-213.
17. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. URL: <https://litmisto.org.ua/?p=668> (дата звернення: 11.04.2025).
18. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: ТВОРИ, 2020. 920 с.
19. Зайцева В. В. Функції газетного заголовка. URL: <http://surl.li/prfpg> (дата звернення: 26.01.2025).

- 20.Збіглей І., Мусурівська О. Стилiстичнi особливостi заголовкiв у публiцистичному та науковому стилях. *Науковий вiсник Чернiвецького унiверситету. Серiя «Германська фiлологiя»*. 2015. №751. С. 79–86.
- 21.Здоровега В.Й. Теорiя i методика журналістської творчості. Львів: ПАІС, 2004. 268 с.
- 22.Калашнікова С. А. Компетентнісно-орієнтований підхід: базові поняття та положення. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія*. 2010. Вип. 1. С. 67-71.
- 23.Карпенко В. Вдалий заголовок – половина успіху. *Редактор і видавець : наук.-практ. зб. / гол. ред. М. С. Тимошик*. 2007. Число 1. С. 63–76.
- 24.Карпенко Ю. О. Про назви творів Ліни Костенко. URL: <http://kulturnamovny.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine41-4.pdf> (дата звернення: 21.07.2025).
- 25.Кійко Ю .Є. Фрактальне моделювання інваріантно-варіантної структури медіатекстів у німецькій та українській мовах: дис. докт. філол. наук : 10.02.17, 10.02.21. Чернівці, 2017. 433 с.
- 26.Коваленко А. М. Заголовок англomовного журнального мікротексту-повідомлення: структура, семантика, прагматика (на матеріалі тижневика Newsweek): дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний ун-т. Київ, 2002. 187 с.
- 27.Коваленко А.М. Заголовок англomовного мікротексту повідомлення. Київ, 2002. 28 с.
- 28.Коваленко Б. Стилiстично знижена лексика в мові сучасної української публiцистики: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2003. 19 с.
- 29.Кононенко І.В. Національно-мовна картина світу: зіставний аспект. *Мовознавство*. 1996. Вип.6. С. 39–46.

- 30.Корольова В.В. Прагматика заголовка сучасної української драми. *Вісник Житомирського державного університету: Філологічні науки*. 2015. Вип. 3 (81). С. 56–64.
- 31.Костів О., Сколоздра-Шепітко О. Методика викладання української мови : навч.-метод. посіб. для студ. укр. відділення філолог. фак. Львів, 2018. 202 с.
- 32.Кочан І.М. Лінгвістичний аналіз тексту. Київ: Знання, 2008. 423 с.
- 33.Кушнір Т. І. Специфіка реалізації традиційних методів навчання у процесі вивчення синтаксису. *Молодий вчений*. 2016. Вип. 4. С. 545–549.
- 34.Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 637 с.
- 35.Літературознавство: словник основних термінів. Львів: Богдан – Метцлер Компакт, 2008. С. 280.
- 36.Логвіненко Н. Факультативи як форма організації диференціації та індивідуалізації навчання старшокласників. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2011. № 9. С. 43–48.
- 37.Майборода Л. І. До проблеми способів та засобів увиразнення газетного заголовка. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1410> (дата звернення: 13.04.2025).
- 38.Манько Р., Олексин Н., Бриляк К. Поетична іронія Віслави Шимборської. *Philology and journalism*. 2022. Вип. 17. С. 266–270.
- 39.Ніколашина Т.І., Павлова І.Г. Особливості вивчення словосполучення у школі: новий погляд на проблему. *наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2023. Вип. 3 (206). С. 88–93.
- 40.Ніколенко О. Основні тенденції розвитку прози ХХ століття. URL: <https://zarlit.com/info/prose/31.html> (дата звернення: 13.04.2025).

- 41.Павлюк Л. С. Текст і комунікація: Основи дискурсного аналізу. Львів: ПАІС, 2009. 76 с.
- 42.Почепцов Г.Г. Теорія комунікації. Київ: Видавничий центр «Київський університет», 1999. 308 с.
- 43.Радишевський Р. Інтелектуальні акценти поезії Віслави Шимборської. *Київські полоністичні студії*. 2013. Вип. 22. С. 216–220.
- 44.Різун В.В., Непийвода Н.Ф., Корнеєв В.М. Лінгвістика впливу. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2005. 148 с.
- 45.Самсонюк О.О. Формування синтаксичної субкомпетентності в загальноосвітній школі. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.04.07.html> (дата звернення: 13.04.2025).
- 46.Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011. 844 с.
- 47.Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 245 с.
- 48.Сізова К. Заголовковий комплекс у публіцистиці: типологічний аспект. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2014. № 30. С. 285–294.
- 49.Словник української мови: в 11 томах. URL: slovnyk.ua (дата звернення: 17.11.2025).
- 50.Смолянець В. Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. Київ, 2004. С. 47–51.
- 51.Солодка Л.І. Лексико-семантичні особливості газетних заголовків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соціальних комунікацій. наук: спец. 10.01.01 «Українська література»; «Теорія літератури». Київ, 2008. 41 с.
- 52.Стахів М. Український комунікативний етикет: навчально-методичний посібник. Київ, 2008. 25 с.

53. Стишов О. А. Основні тенденції розвитку лексичного складу української мови початку ХХІ століття. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Філологічні науки»*. 2012. N. 1. С. 406–415.
54. Тимошик М. Книга для автора, редактора, видавця. Київ: Наша культура і наука, 2006. 560 с.
55. Титаренко-Бугай Н. Особливості поетичного світу Віслави Шимборської. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика*: збірник наукових праць. 2022. Вип. 11. С. 242–248.
56. Тлумачний словник української мови. URL: <https://sum.in.ua> (дата звернення: 15.03.2025).
57. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Хмельницький: Авіст, 2008. 548 с.
58. Траченко О., Бортняк Є. Заголовок художнього твору як проблема вертикального контексту. *Іноземна філологія*. 1987. Вип. 88. С. 35–40.
59. Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 272 с. : іл.
60. Українська мова: програма 10-11 класи. для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям, профіль – українська філологія. 2017. 84 с.
61. Фадєєва О. В. Функції та засоби прагматизації газетних заголовків. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2017. N. 27, Том 2. С. 135–139.
62. Федорова Ю. Г. Типи англомовних газетних заголовків. *Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету* : збірник наукових праць. 2010. № 3. С. 133–138.
63. Цимбаліста М. М., Котвицька В. А., Лазєбна О. А. Структурно-семантичне наповнення й комунікативно-прагматичні характеристики

- новинних заголовків сучасної німецькомовної преси. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. N. 41. Том 2. С. 101–105.
64. Шапран О. І. Реалізація компетентнісного підходу в системі неперервної освіти. *Гуманітарний вісник. Серія: Педагогіка*. 2012. Вип. 28. С. 319-324.
65. Шевченко Л.Л. Що за однослівним заголовком? *Культура слова*. 1989. Вип. №36. С. 29–32.
66. Шульжук К. Синтаксис української мови : підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 408 с.
67. Шульжук К.Ф. Еквіваленти речення чи речення? Філологічні студії: зб. наук. праць /за заг. ред. проф. Л.А. Лисиченко. Харків: Вид-во Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди, 2009. С. 173–182.
68. Юлдашева Л. П. Заголовки сучасних художніх творів: структура, семантика, прагматика. Київ: Видавництво Київського міжнародного університету, 2019. 89 с.
69. Юлдашева Л.П. Заголовки творів сучасної української літератури: мотиваційний аспект. *Філологічні науки*. 2016. Вип. 22. С. 115–121.
70. Юлдашева Л. П., Кобиліна Ю.М., Коломинська Т.Б. Прагматичні особливості заголовків сучасної української літератури. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2022. Том 33 (72), № 1, Ч. 1. С. 83-90.
71. Юлдашева Л. П. Лексико-семантичні особливості заголовків сучасної літератури. *Вісник Донецького національного університету. Серія Б: Гуманітарні науки*. 2015. N. 1–2. С. 327– 331.
72. Юлдашева Л.П. Мотиваційні типи номінування сучасних українських творів. *Лінгвістичні студії*. 2016. С. 82–87.

- 73.Юлдашева Л. П. Структурно-семантичні та прагматичні особливості заголовків художніх творів кінця XX – початку XXI ст.: дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Черкаси, 2018. 271 с.
- 74.Юлдашева Л. П. Функції заголовків. Черкаси: Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2018. 45 с.
- 75.Яблонська І. В. Розуміння художнього тексту в рамках лінгвостилістики. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2005. С. 20–32.
- 76.Яценко А.М. Заголовковий дискурс новинних випусків «1+1», «СТБ»: порівняльний аспект. *Вісник Львів. ун-ту*. 2011. Вип. 34. С. 255–260.

АНОТАЦІЯ

Замольська І.О. Особливості заголовків поезії Ганни Осадко: лінгвістичний та методичний аспекти: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» зі спеціальності 014 Середня освіта. Тернопіль: ТНПУ, 2025. 94 с.

Кваліфікаційну роботу присвячено аналізу специфіки опрацювання заголовків на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти. Обґрунтовано їхню роль у розвитку мовнокомунікативної компетентності учнів. Визначено та систематизовано основні лінгвістичні характеристики заголовків поетичних текстів: лексико-семантичні, стилістичні та структурно-граматичні.

Розроблено методичну систему роботи із заголовками. Проаналізовано чинну програму з української мови для 10–11 класів профільної школи щодо можливостей вивчення заголовків поетичних творів. Запропоновано й аргументовано комплекс вправ, спрямованих на ефективне опрацювання заголовків і формування в учнів синтаксичних умінь щодо вивчення словосполучення.

Ключові слова: заголовок, поетичний текст, фразка, методика викладання, польська мова, загальна середня освіта, мовнокомунікативна компетентність, система вправ, інтегрований урок.

ABSTRACT

Zamolska I.O. Peculiarities of the titles of Hanna Osadko's poetry: linguistic and methodological aspects: qualification work for obtaining an educational degree “Master” in the specialty 014 Secondary Education. Ternopil: Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, 2025. 94 p.

The qualification work is devoted to the analysis of the specifics of the processing of titles in Ukrainian language lessons in secondary education institutions. Their role in the development of students' linguistic and communicative competence is substantiated. The main linguistic characteristics of the titles of poetic texts are determined and systematized: lexical-semantic, stylistic and structural-grammatical.

A methodological system for working with titles is developed. The current Ukrainian language program for grades 10–11 of a specialized school is analyzed in terms of the possibilities of studying the titles of poetic works. A set of exercises aimed at the effective processing of headings and the formation of syntactic skills in students regarding the study of word combinations is proposed and argued.

Key words: heading, poetic text, phrase, teaching methodology, Polish language, general secondary education, linguistic and communicative competence, system of exercises, integrated lesson.